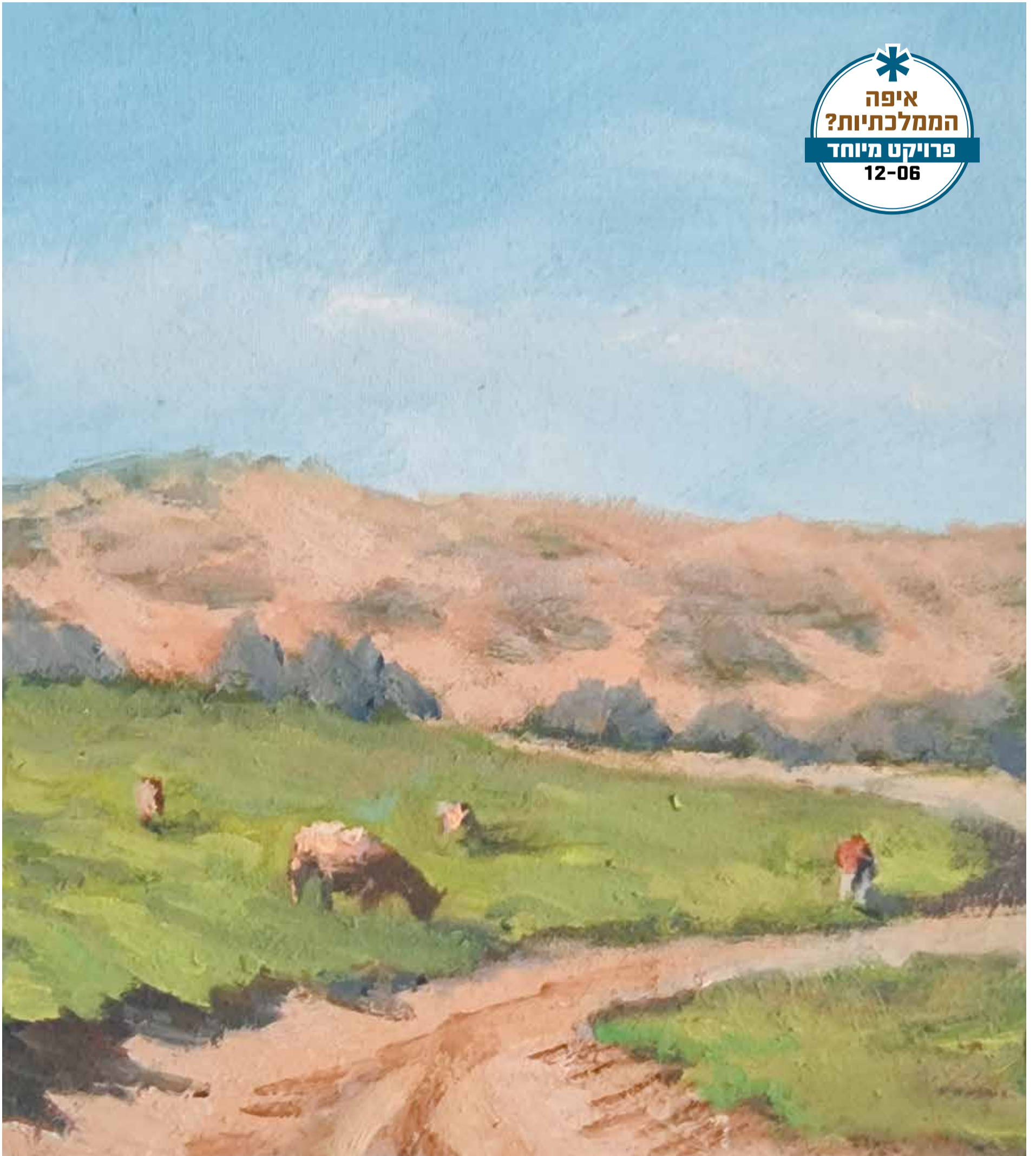

שבת

מוסף לתורה, הגות, ספרות ואמנות

גיליון 1356 | פרשת עקב | י"ז באב תשפ"ג | 4.8.2023 | מקור ראשון

- 04 > פרופ' אבינועם רוזנק מסביר מדוע אינו משתתף בהפגנות של אף צד
- 18 > יומנו של השבוי לצד יומנה של אהובתו. לקראת 50 שנה למלחמת יום הכיפורים

גיליון

1356

למאמרים ותגובות:
shabbat@makorrishon.co.il
www.makorrishon.co.il

אילן נוב

*

אין שְׁפָה לְמַלְמְדִים, וְאִין שְׁפָה לְפִשְׁטִים,
נְבַלְנוּ לָנוּ.
וְעוֹד אִין לָנוּ הָיָא וְאִין לָנוּ הוּא וְגַם הָאִין שְׁלָנוּ,
וְהִיכּוּ אֶתְהּ
שְׁלָנוּ
מִתְפַּרְקוֹת הַמְלִים וְהַפְּרָקִים
וְהַתּוֹרוֹת וְהַתְּפִלוֹת וְהַשְּׁפָה
בְּהַשְׁבִּיעוּ הַיְיָ
אֲבוֹתֵינוּ אֶרְבַּעַת
אֲלֵפֵי שָׁנִים.

וְאִין חֵשׁ לְשַׁעְרֵים שְׁלָנוּ, אָב בָּא עַד
אֶת וְתָא אֶל הַיְיָבִים
וְהָאִרִים וְהַתְּמִים שְׁלָנוּ

אם לא זאת
אזי כלה וי
נגזרנו לנו.

20

מבקר המדינה

בעשור הראשון למדינת ישראל,
והאחרון לחייו, הרבה הסופר ר' בנימין
לבקר את יחסה לערבים, לחרדים ולבני
עדות המזרח. ספר על ציוני דתי אחר

14

שנתגרש?

ערב **שירה מדוברת** שהתקיים לאחרונה
נתן ביטוי לתחושותיהם של אנשי ימין
ושמאל. "כשלב חשוף פוגש עוד לבבות
זה מביא לריפוי אישי וקבוצתי"

נושאים הנחשבים בעולם לוויכוחים

פנים דמוקרטיים לגיטימיים, ממוסגרים

כאן, בגיבוי תקשורת ואקדמי, כוויכוח

בין תומכי דמוקרטיה כביכול לתומכי

דיקטטורה לכאורה

פרופ' אשר כהן, עמ' 08

צילום: איתי שרמר

שאלות

/ דוד צוראל /

שאלות // 1. באיזה אזור בארץ נמצאים עין עקב, חוד עקב, ונחל עקב? / **2.** הברכה "ברוך רחמנא מריה דהאי פיתא" מופיעה במסכת ברכות כחלופה אפשרית לאיזו ברכה? / **3.** איזה מוסד מיתג את עצמו בשנים האחרונות בשם "מוז"א"? / **4.** כמה מוקשים יש בלוח של המשחק "שולה המוקשים" ברמת קושי מומחה? / **5.** זנים של איזה פרי הם ארביקנה, ברנע, מנזניה, פיקואל, קורנייקי, וקסטלוטרנו? / **6.** איזה בעל בית מלון מופיע בתפקיד עצמו בהופעת אורח קצרה בסרט "שכחו אותי בבית 2"? / **7.** נגד מי נאמר הלחש העממי "מלח מים"? / **8.** מאיזה צמח מופק התבלין פפריקה? / **9.** איזו מדינה אפריקאית אימצה עם עצמאותה שם שכולל את עיר הבירה שלה, כדי להבחין בינה ובין שכנתה הגדולה ממנה? / **10.** הספר "מרשעת" ("Wicked") מאת גרגורי מגווייר הוא גרסה אלטרנטיבית לאיזה ספר משנת 1900? / **11.** אילו שני סרטים יצאו לאחרונה לקולנוע באותו היום, והובילו להשוואות והנגדות ביניהם? האחד עוסק בדמות בדיונית ורודה וזוהרת, והשני במדען אפורי וקודר

תשובות בעמ' 23 <

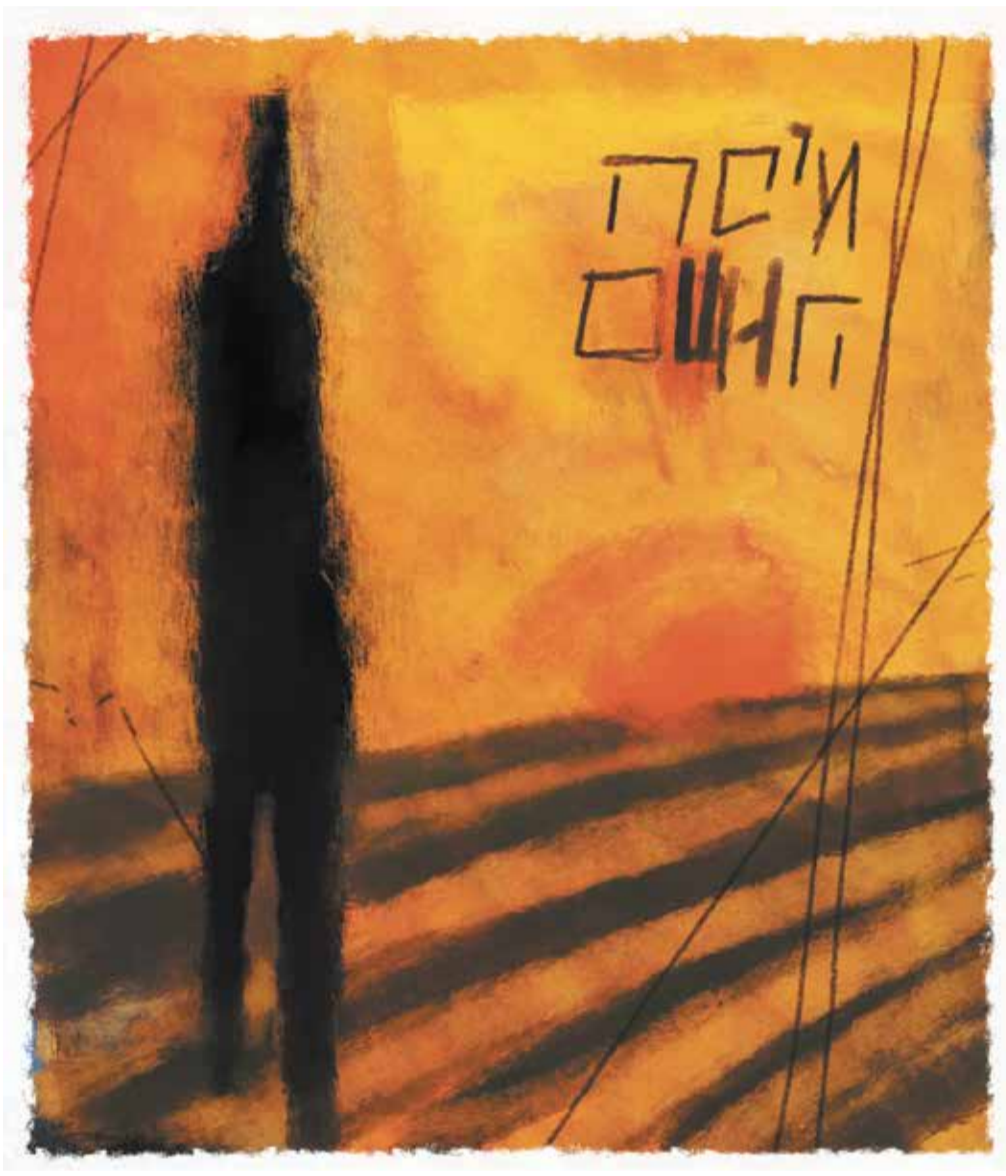
* לנקודות נוספות מצאו את הקשרים בין השאלות לפרשת השבוע

עורך אלחנן ניר
עורך משנה שמואל פאוסט
סגן עורך אברהם שפירא
מערכת פנינה גפן, עידו פכטר
הפקה דבורה סוסנוביץ'
עיבוד תמונה דגן דבורקין
עיצוב מוריה קראוס

בשער שי אביבי, "אחו ליד כביש החוף",
שמן על בד מוצמד לעץ, 2020

סימני מים

לעומת הנילוס המצרי, שהעניק ביטחון תזונתי, החקלאי הארץ-ישראלי נדרש להמתין לגשם. האם זוהי מעלה או חיסרון? / חיליק אברג'ל /

איור: מנחם הלברשטט

צ'ער" (בראשית יג, י). ובכרם נבות: "וַיִּדְבֹר אַחֲבָב אֶל נְבוֹת לֵאמֹר תִּנְנֵה לִי אֶת כְּרָמְךָ וְיְהִי לִי לְגֹן יָרֵק כִּי הוּא קָרוֹב אֶצְלֵי בֵּיתִי" (מלכים א כא, ב). המשותף בין לוט לאחאב הוא הקד לות. בגן הירק החיים קלים ובטוחים, מנותקים מתלות בחסדי שמיים. מצד רים בהתגלמותה, היערר מטר. המילים "למטר השמים תשתה מים" מבטאים את השגחת הקב"ה בער למו: "וְכָל שֵׁיחַ הַשְּׂדֵה טָרִם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשְּׂדֵה טָרִם יִצְמַח כִּי לֹא הָמִיד מִיַּד ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעַבֵּד אֶת הָאֱדָמָה" (בראשית ב, ה). את החסד הזה פגשו בני ישראל כבר במדבר הגדול והנורא: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מִמַּטֵּיִר לָכֶם לָחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וּלְקַטֹּף דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנֹסְנֻהוּ בְּתוֹרַתִי אִם לֹא" (שמות טז, ה). כמה אירוני שלוט ואחאב פספסו את מטרות ולקח המטר: "וְה' הִמְטִיֵר עַל סָדֵם וְעַל עַמְרָה גִפְרִית וְאִשׁ מֵאֵת ה' מִן הַשָּׁמַיִם" (בראשית יט, כד). וכן: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הַתְּשֻׁבִי מִתְּשֻׁבִי גִלְעָד אֶל אַחֲבָב חִי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לְפָנָיו אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וְיִמְטָר כִּי אִם לִפְנֵי דְבָרִי" (מלכים א יז, א).

ברכה מן השמיים

בשונה מהחקלאי המצרי שאינו מביט כלפי שמיא, החקלאי הארץ-ישראלי נושא עיניו לרקיע בכל יום ומד תפלל על עתידו התלוי בחסדי שמיים: "אֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ הֵרִישׁ אֶתְּךָ תָּמִיד עֵינֶיךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׂדֶה וְעַד אַחֲרֵית שָׂדֶה". דרישתו של הקב"ה את ארץ ישראל היא הקושרת בין עובד האדמה לעבודת הקב"ה. ובחזרה למרק. קלמנס אימץ את השם הספרותי "מרק טוויין" בשל היותו נווט מוצלח על גדות המסיסיפי. באמצעות חבל וקשרים, סימנים באורך קבוע, מדדו נווטי הנהר את עומקו והביטוח שאוניות הנהר לא יתנגשו בשרטון. שני סימנים, Two marks, הלוא הם "מרק טוויין", היוו סימן בטוח לנהר פנוי ממכשולים. נילומטר סימן את הצפת הנילוס המביא ברכה. עבורנו, שמי הארץ, "למטר השמים תשתה מים", מהווים סימני מים לכך שהמטר משיג את מטרותו: וְאֶהְבֶּה וּבְרָכָה וְהִרְבָּה וּבְרָה פְרִי בְטָנְךָ וּפְרִי אֲדָמְתְּךָ דָּגְנְךָ וְתִירְשֶׁךָ וְיִצְהָרְךָ שֹׁגֵר אֶלְפִיָּה וְעִשְׂתָּרֶת צֹאנְךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתָּיִךָ לָתֵת לְךָ (יג, ג).

חודשים ספורים בארץ ישראל הספיקו לסמואל לנגהודן קלי מנס לתאר באופן חד ונוקב את מסק נותיו מהביקור: "מכל הארצות הנודר עות בנופן המכוער, חושבני שזו ראוייה לכתר האליפות. הגבעות קירחות ורהויות וחזותן עלובה. יש כאן עוובה שאפילו הרמיון אינו יכול להעניק לה תפארת חיים ומעש... זה פלא גדול, איך ארץ שאדמתה עשירה כל כך שר ממנה ומזונחת?"

רובנו מכירים את סמואל בשם העט שלו, מארק טוויין, ואת תיאורי הארץ המושחזים מהספר "מסע תענר גות בארץ הקודש", שפורסם לראשונה ב-1867. טוויין הכיר את הפסוקים: כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאָךְ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחְלֵי מַיִם עֵינַת וְהַדְּמֹת יִצְאִים בְּבִקְעָה וּבְכָהָר. אֶרֶץ חֹטֵה וְשִׁעְרָה וְנֶגֶף וְתֹאנָה וְרֵמוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ. אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְפַּנֵּת תֹּאכַל בָּהּ לָחֶם לֹא תִחַסֵּר כָּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בְּרוֹז וּמְהֻרָּה תִּחְצַב נְחֹשֶׁת (ח, ט-ז). ועם זאת, כתבותיו בעיתון לא החד מיאו לארץ בסוף המאה ה-19. פרשנינו התלבטו בטיב החקלאות הארץ-ישראלית:

האם זהו שבח או גנאי? בעיני המדרש, שבת:

חון בגידול ובתזונה. חקלאי מצרי יוצא מפתח ביתו, מביט למטה לאדמה ולנילוס, ושם את מבטחו ביאור מצרים. הני לומטר, מתקן למדידת גובהו של הנילוס, סייע לו לחוות את הצפוי לו בימים הקרובים. אצלנו, לעומת זאת, מעיינות בהר דורשים פיתוח הידרולוגי, הרחבת הסדקים הנובעים ואיגום המים: רָבַן שְׁמֵעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: שְׁלֹחַ הָיָה, הַמוֹצֵיא מִיַּם בְּכַאסָר. אָמַר נְרָחִיבְנוּ כְּדֵי שְׁיָרְבוּ מִיַּמִּי, וְהִרְחִיבוּהוּ וְנִתְמַ עֶטֶו מִיַּמִּי, וְסִתְמוּהוּ וְחֹזֵר לְתַחֲלָתוֹ (תוספתא ערכין ב, ג). ההשקיה ברגל מציפה במי המעיין את ריבועי האדמה בשלח המדרגה, ויוצרת גן ירק בכמה מחזורי גדילה. מה ביקש משה לומר במילים "גן הירק", כהנגדה לארץ הרים ובקעות?

המפתח מצוי בגאוגרפיית המילים והפסוקים בשני מקור מות. בפרידתם של אברהם ולוט, שעניו מוליכות אותו: "וַיֵּשְׂא לוֹט אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּנָעַן מִשְׁקָה לְפָנָי שַׁחַת ה' אֶת סָדֵם וְאֶת עַמְרָה בְּנֵי ה' כְּאֶרֶץ מְצָרִים בְּאֶבְהָה

ארץ מצרים היתה צריכה להביא מים מנילוס ברגליך ולהשק קותה, וצריך אתה לנדוד משנתך ולעמול, והנמוך שותה ולא הגבוה, ואתה מעלה המים מן הנמוך לגבוה. אבל זו [ארץ כנען]. למטר השמים תשתה מים. אתה ישן על מטתך והקב"ה משקה נמוך וגבוה, גלוי ושאינו גלוי כאחת (ספרי לז). ארץ ישראל ההרדית יוצרת שטח גדול יותר על מדרונותיו, רכסיו וכיפותיו, והשקייית הגשם מזינה את הגבוה ואת הנמוך. לא כך חשבו פרשנים אחרים. הנה מילותיו של הרמב"ן: כי הארץ צמאה מאוד וצריכה מטר כל שנה, ואם לא ידרוש אותה [הקב"ה] בגשמי רצון הנה היא רעה מאוד, לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב. גם המדרש מדייק את השוני בין הארצות: אלוהי כנען קשים הם מאלוהי מצרים; אלוהיהן של מצרים שקיא (השקיה) הם, אבל של כנען של בעל הם" (במדבר רבה טז, כה).

חיים קלים

שיטת ההצפה המצרית מהנילוס מעניקה לחקלאי ביט

מעגל פתוח

החקיקה והפגנות הנגד מבטאות שתיהן התייצבות לעומתית, נטולת הקשבה וטעונת אלימות. אנו זקוקים למרחב נושם, שיאפשר לפתוח את השריטות של כל הצדדים / **אבינועם רוזנק**

מערכות קיומיות. כוחות עצומים מופעלים לה שמעת החרדה והזעקה. ההתעלמות מהכאב של המוחים שורטת. ממש כמו בגוש קטיף. אוי לנקמה האיומה. ופירות השריטה הזו יכו בנו עוד ועוד בעתיד, אם ניתן בכלל לקיים עתיד באופן זה. מעגלי שיח נחשבים למרחב של יפי נפש רכים. מקובל שאת "ההחלטות האמיתיות" מקבלים מאי חורי דלתיים סגורות אנשים ונשים, מחוייטים ו"רציניים", שמחשבתם היציבה ופרגמטית. אלה גם עלולים להגיד: הניחו להמון לשבת ב"מעגלי דברת", ובואו "נסגור עניין". יש היגיון בטענה הזאת ואפשר היה לקבלה, אם זה היה מצליח. אבל זה לא מצליח! המחשבה החיצית של הפעלת כוח ומניפולציות פוליטיות ממצה את עצמו מול עיי נינו, ואנו מול שוקת שבורה.

נכון; החיים הם לא רק מעגלי שיח. הקב"ה לא נמצא רק במעגל. הוא נוכח גם במחשבה החיצית. אבל אם לא נשלב את הכוחות הללו יחדיו, נחיה עם שמאל וימין המנוכרים זה לזה, בפוליטיקה כמו גם בעולם הספירות (דין וחסד). הנתק הזה הוא איבוד החיים הזורמים.

הזנת החינוך

אז מה לעשות?

אני מצטרף להצעה שכבר עלתה: יש לכנס בבית הנשיא חבורה שמייצגת את כל חלקי העם לשם כינון חוקה לישראל. ואוסף: יש לנהל את הדיונים ברוח של "שיח שלום", ובשילוב התכ" וונות להחלטה משותפת. אכן, זהו שילוב של ניי גורים. מעגל וחיציות המכבדים זה את חינויותו של רעהו. זהו מהלך אפשרי אם עושים אותו באופן קשוב ואמפטי, אם מבינים שבלעדיו אנו בסחרור שסופו התרסקות, ואם אנו רואים את ההתרסקות כאסון שחובה למונעו.

אחרון על חינוך, וזו לא הערת אגב אלא עניין שמצוי בליבת יכולת הקיום של הפוליטי. אנו חברה שחיה על חרבה, מאוימת באופן ממשי. תקי ציב הביטחון הוא סוג של חשיבה חיצית, היוצרת מנהיגים חיציים ואפקטיביים שניתן רק לברך על קיומם ופועלם. אבל במקביל, החינוך בארץ נמצא בשפל המדרגה. זה המרחב שאמור להצמיח מעגלי לים של חשיבה, נגיעה ברוח, זיקה, היכרות, חר כמה ותבונה. להצמיח אנשים ונשים שניתן לתת בהם אמון. מנהיגים ראויים.

המדינה מזניחה מרחבים אלה. הזנחה קשה ומי שפילה, הרסנית ואובדנית. המחירים נמצאים בכל אתר ואתר. אנו לא מאמינים למנהיגינו, אז אנו יוצרים מערכות משפט (חיציות) שאמורות לש" מור על המחוקקים כדי שלא יפגעו במדינה. החץ שומר על החץ, והמרחב קורס ברעש.

שתי ההצעות שהצעתני כאן הן מעשיות ובנות השגה. הן דורשות רצון טוב ומנהיגות. הדבר נתון בידיהם של מי שגורל ישראל בידם. ●

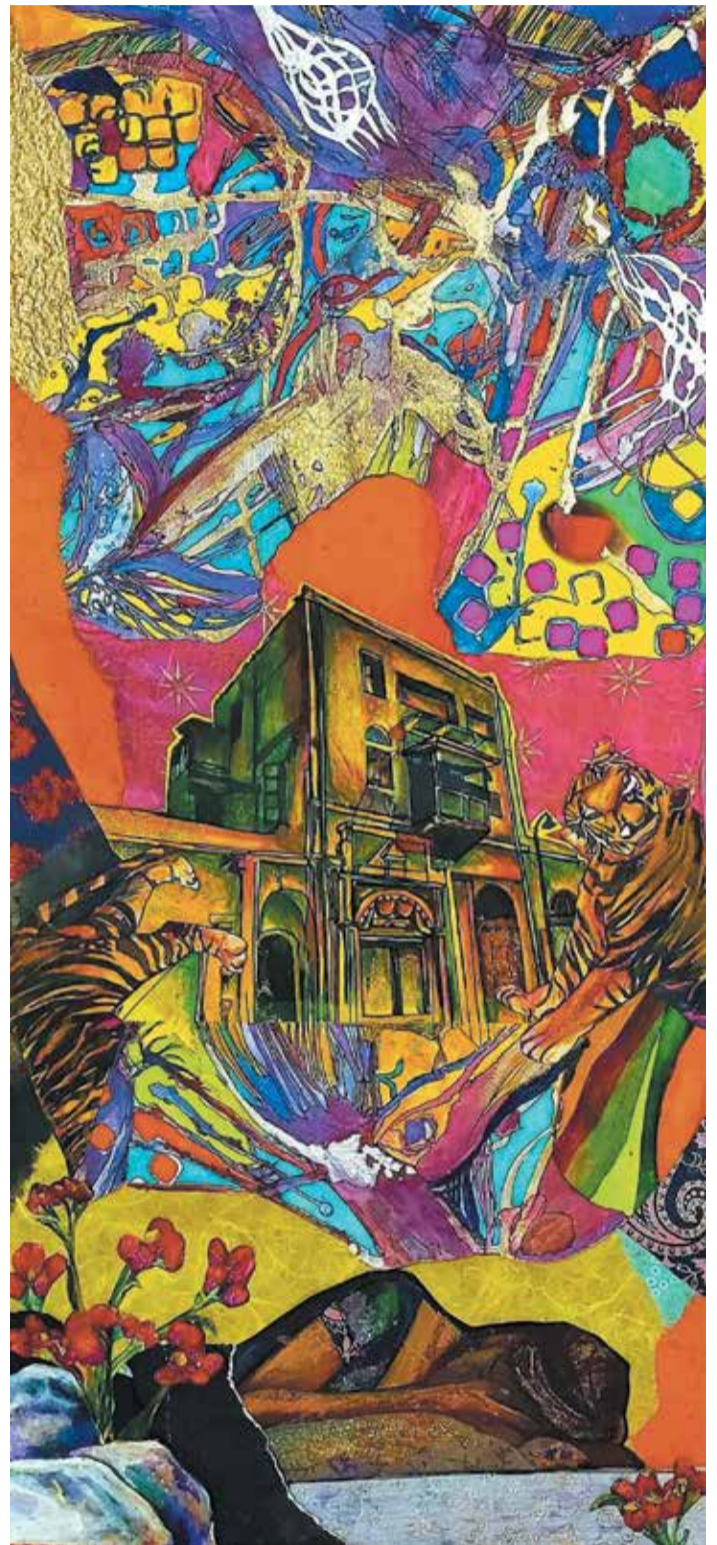
תי ההולך ומאמיר מיום ליום. למעלה מעשור אני פעיל במרחבי הפרויקט "שיח שלום". הפרויקט הזה יושב גם על תוכנות עמוקות של המחשבה היהודית, שבליתן חכמת "אחרות ההפכים". בפשטות, ולא בהקשרים הל"י ברליים והפלורליסטים המקובלים, זוהי ההבנה שאלוהים נמצא בכל מקום. כאבי בני האדם באשר הם משקפים תביעה ומחויבות מוסרית ודתית עמוקה להקשיב. ואני מדגיש: הקשבה שאינה ממססת את האמת. זו הקשבה שמניחה שדווקא יש אמת, יש הבחנה בין צדק ועוול ובין טוב לרע, אבל בני אדם מורכבים יותר מתוויות וכותרות. כאבם על פי רוב מרובד, מודחק, מוסתר ומושתק. וכשכך קורה, אנו מקבלים את פירותיו בממד פרי ליטי שיש בו אלימות, צעקות, היעדר כבוד וחתייה רה ליעד על חשבון אחרים – עד חורבן.

רתיעה ממהלומות התופים

שנים של הכשרה כמנחה קבוצות (ובהקשר זה אני תלמיד של שרון לשם-זינגר) הפנימו בי איני סטינקט חדש: רתיעה ממרחבים לא נושמים, מרי חבי מלחמה. מכל צד. אני נרתע מכל התייצבות לעומתית, ציפוף שורות, היענות למהלומות התופים והזמבורות, תנועה של התלהבות ההולכת ומתעצמת של איזה "אנחנו", שמאפשרת להקפיץ את הטיעונים לכדי התלהמות חדה ודוקרת. דיבורים כאלה לא היו עוברים מסך במרחב של ניתוח צלול, מרחב שקט שיש בו הקשבה לאחר, ושוב הקשבה ושוב הקשבה. על במת הנאומים מול קהל נלהב אפשר להגיד את מה שלא ניתן לומר במרחב חבים מורכבים רוויי נוכחות של אחרים. גם המח" שבה ש"64 מגדטים יכולים להגיד סוף סוף את כל מה שעל ליבם כאילו אין אחרים – זו אותה הצגה נעדרת הקשבה וטעונת אלימות. "שיח שלום" אוהו בחכמה של מעגלי עומק. הוא מאפשר פתיחת דלתות הלב וריפוי שריטות.

יש כאן המון שריטות – מימין ושמאל; חרי דים, מזרחיים, דתיים וחילוניים. כולם שרוטים. כולם שתקו, כולם הושתקו. וזה הלך ונצבר. אחת התוצאות היא מהלך חקיקתי, ועתה המעגל מתהד פך: השרוטים נשרטים. מי שהיה המקרבן לטענת השרוטים, הפך – ודאי בעיני עצמו – לקורבן. לא משנה מה תוכן החוקים הללו (ולשם התרגיל אניח כי באמת אין כוונה ואין רצון ל"דיקטטורה") – חשובה ההתנהלות המלווה את מעשי המחוקקים. התוכן והצורה, הרוח והגוף – קשורים זה לזה. המי סרים הסמויים הנוגעים בהתנהלות וברכסי הדיבור והשיח עוברים, והם מחוללים חרדה בקרב העם. ואנו עסי-משפחה, אחים ואחיות. אנו פוגעים בעי צמנו.

הימין, על שלל גווניו, נשרט במשך שנים והבליג. השמאל נשרט עתה שריטה קשה וכואבת. התגובה של המוחים קשה, ויש בה הקרסה של

שקד סגל, "בנינים להריסה", טכניקה מעורבת על נייר, 2021

מה כבר לא נאמר על "המצב"? קשה שלא לחזור ולדקלם את דברי הקודמים, שר" עיונותיהם קיבלו כבר תגובות ותגובות לתגובות וחוזר חלילה. השורות הללו נכתבות ערב תשעה באב. אנו זקוקים לצום של מילים, דממה שפתוחה להקשבה פנימית וכלפי האחר.

איני משתתף בהפגנות. לא של אלה ולא של אלה. זו לא ישיבה על הגדר. ליבי יוצא כלפי ההפגנות של התומכים והמתנגדים (והכל כליכך טעון בשיח שלנו, שכבר לא ממש ברור תומכים ומתנגדים למה). אי היציאה להפגנות קשה לי. התביעה להיות שותף לניסיון הפעיל לתקן את המציאות, מחייבת פעולה. אך דומני שהפעולה המוצעת אינה מכווננת. יש בה צרימה. הצרימה הפכה לכל כך מקובלת ונפוצה, שהיא הנורמלי. אך היא לא; היא גובה מחיר חברתי, נפשי ותרברי

פרופ' אבינועם רוזנק מלמד מחשבת ישראל באוניברסיטה העברית, עמית מחקר במכון ון-ליר ומנהל שותף ב"שיח שלום"

הזמנה לכנס על יהדות, ישראליות והומניזם

מסע בין עולמות תורה וקבלה, רציונליות,
טכנולוגיה, ומוסר אוניברסלי

בעת הזו, הוגי דעות מהחשובים במדינת ישראל ישוחחו
על עומקה של המחשבה היהודית מול אתגרי השעה,
ועל בניית חברה צודקת המכבדת כל אדם, הנברא בצלם

במלאת 85 שנה לחתן פרס ישראל לרפואה, פרופ' מישל רבל
ובעקבות ספרו התורני, פנים אל פנים (ידיעות ספרים 2021)

ביום חמישי ל' באב, 17.8.2023
במלון 'ענבל', רח' ז'בוטינסקי 3, ירושלים

בתוכנית:

16:30 קבלת פנים

17:00-17:30 פרופ' אבינועם רוזנק, האוני' העברית ומכון ון ליר

'כאשר מוסר הומניסטי פוגש חשיבה קבלית - ניגודים נפגשים'

17:30-18:00 הרב ד"ר בני לאו, 929

'חכמה בינה ודעת' - מה מותר האדם אל מול הטכנולוגיה

בממלכת הבינה

18:00-18:15 הפסקת קפה

18:15-18:45 הרבנית מלכה פיוטרקובסקי, מכון מנדל

שילוב ערכי תורה ומדע בדיוני וועדת סל התרופות

18:45-19:15 הרב ד"ר אריאל פיקאר, מכון הרטמן

אתגר הרציונליות הדתית מהרמב"ם עד אסכולת פריז

משיב:

פרופ' מישל רבל, מכון ויצמן למדע, חברת קדימהסטם

מנחים:

פרופ' שושנה רבל-וילק, שערי צדק

הרב שלמה וילק ישיבת או"ת מחנים וקהילת עמק רפאים

להרשמה: 050-8454664, sabrina@sabrina-pr.co.il

הכניסה לאירוע ללא תשלום
ובהרשמה מראש

"מדינתנו היא המדינה הדינמית ביותר בעולם"

עיון בכתביו ובפועלו של ראש הממשלה הראשון מסביר מדוע תפיסתו הממלכתית גרמה לו להימנע מלנסח חוקה, וגם להתנגד לכך ששופטים יוכלו לפסול חוקים. הממלכתיות של בן-גוריון הייתה כרוכה באתגרי התקומה, ביטאה את השאיפה לאחדות ישראל ואפשרה לבסס את סמכותה של ההנהגה הלאומית

/ גרשון הכהן /

"נרנח קודם את העם בציון, נבטיח קיומו ושלומו, ובכוא הזמן יכריע במה שיש להכריע". בן-גוריון ממתין להגעת ארונן של הרצל, אוגוסט 1949 צילום: סם דיאמונד, לע"מ

אפשר להחליפו באחר, עם לא מחליפים, ועמנו לא למד להיות עם ממלכתי. כישירונו הממלכתי היה לקוי אפילו בימי עצמאותו, בימי הבית הראשון ובימי הבית השני" (נאום בכנסת, 1.11.1950, חזון ודרך ב', עמ' 322).

בממד הזה, פנייה לממלכתיות באה לשרת כמיהה ותביעה לאחדות ישראל.

2. ממלכתיות בהצדקה להנהגה ריבונית. במ" לאת שנה להקמת כנסת ישראל נדרש בן-גוריון לסוגיית החוקה, שבתבונה רבה התחמק מכינונה. נוכח הסערה התקדימית המתחוללת בארץ בחצי השנה האחרונה, עמדתו באותו נאום מתגלה כא- קטואלית ומרתקת לימינו. לא מפליא שהיה זה מנהיג האופוזיציה מנחם בגין שתבע אז חוקה ל-ישראל. בנימוקיו כנגד חוקה הסביר בן-גוריון מדוע לדעתו לא רצוי שתהיה בידי שופטים במדינת יש-ראל הזכות לבטל חוקים שנחקקו בכנסת. "במדינה שהחוק שליט בה", טען, "מתן החוק הוא בידי העם, הפיקוח והשמירה על החוק בידי השופט. אין להגביל העם במתן חוקים. כמוכח גם העם יוכל לעשות משגה, אבל עם חופשי שאינו כבול, יתקן המשגה. לעומת זאת, השמירה על החוק, פירושו של החוק, בדיקת תחולתו של החוק למקרה המסוים – אלה הם בידי השופט, שאינו תלוי בשום איש ושלטון אלא במצפונו ובהכנתו בלבד. אבל אין השופט עושה חוקים, אין הוא פוסל אותם...".

בהמשך דבריו הבהיר: "ולא יתכן שלטון החוק בלי שלטון הדמוקרטיה. העם מכבד את החוקים ומקבל על עצמו את העול שלהם באהבה, אם החוקים קים נעשים על דעתו, נובעים מצרכיו ומרוקמים לרצונו. בארץ שאין העם חפשי לעשות חוקים על ידי נציגיו הנבחרים מתוך חופש בחירה – אין בה שלטון חוק אלא משטר עריצות ושרירות."

ההנהגה השלטונית, בתביעה לביסוס והצדקת סמ" כותה של הנהגה לאומית להכרעות מנהיגותיות קשות. כל זה נבנה על ייחודה וייחודה של מדינת ישראל לגאולת ישראל ולקיומו גלויות.

מתוך עיון בכתביו הרבים של בן-גוריון ובדפוסי התנהלותו השלטונית, עולה כי מושג הממלכתיות מתבטא בארבעה ממדים לפחות: בממד הראשון, המושג מבטא במאבק מתמיד נגד פיצול ופליג-נות, וחתירה עקבית לאחדות לאומית; בממד השני, המושג משמש מקור תמיכה וצידוק להחלטות ריי-בניות שנויות במחלוקת או נתונות בסכך מתחים פנימיים וחיצוניים; בממד השלישי, המושג משמש כציווי לבניית מנגנון מדינתי מוסדי תקין ויעיל; בממד הרביעי, הממלכתיות משמשת כמצפן לאומי וכתחליף לחוקה, מתוך תפיסה שבחזון הלאומי הנשור בחזון ממלכתי יש הרבה יותר ממה שחוקה יכולה להציע. בכך ציפה בן-גוריון למקור הכוונה משותף לכלל המנגנון המדינתי, ולהכוונת קבלת ההחלטות ודרכי הפעולה של כל משרתי הציבור במוסדות המדינה – פקידים, שופטים, וקצינים במ-ערכות הביטחון.

1. ממלכתיות לצורך אחדות ישראל. נוכח משבר פוליטי שהביא לנפילת ממשלתו הראשונה ועם הקמת השנייה, תיאר בן-גוריון בנאומו בכנסת בנובמבר 1951 את נסיבות המשבר, תוך השוואתו לסיפור קורח ועדתו. "לא קם נביא עוד כמשה, אבל דתן ואבירם מופיעים בכל דור ודור", אמר, והסי-ביר: "המשבר בינינו חמור לא בגלל האמון שני-תרופף, אלא בגלל הסיבה העמוקה אשר הולידה אותו, והסיבה נעוצה בליקוי אורגני שרבק בנו אולי מראשית היותנו לעם. והוא הלך ופשה ונתרחב בלכתנו בגולה... והליקוי הוא: התפצלות והתפלי-גות חולנית ומנופחת... ראש ממשלה כי לא יצלח

למושג הממלכתיות שקבע דוד בן-גוריון אין מקבילה במושגי מדע המדינה האוני-ברסליים. חוקרים שהתמקדו במושג זה התקשו להעמידו על הגדרה ממצה, וגם לא מצאו לו תר-גום מספק לאנגלית. הפער בין מושג הממלכתיות שקבע בן-גוריון ובין השימוש שנעשה במושג בשיח הפוליטי הישראלי העכשווי – מתמצה בהב-חנה בין ממלכתיות בתפיסה רחבה, בהקשר הייחודי די של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ובין ממלכתיות בתפיסה רזה, המתכנסת לציות לשלטון החוק ולהתנהלות פוליטית הגונה. השימוש של בן-גוריון במושג היה ייחודי ובלעדי למורשת ישראל ולאתגרי גאולת עם ישראל.

כמו כל תופעה אנושית שמעבר למתמטיקה, גם בירור מושג הממלכתיות כפי שהשתמש בו בן-גוריון נדרש למבט בוחן, מתוך ההקשר הכר-לל שבו נוצר והופעל. ההקשר שממנו צמח מושג הממלכתיות של בן-גוריון אכן היה כרוך במלואו באתגרי השעה, עם הקמת מדינת ישראל. לקראת הקמת ממשלתו הראשונה הגדיר בן-גוריון היטב את המשימות העיקריות: 1. עלייה וקיומו גלויות; 2. "אכלוס מהיר של שטחי הארץ הריקים", המר-חבים שנכבשו בתנופת המלחמה; 3. "מדיניות חוץ של שלום", לתמיכה והכרה בינלאומית; 4. פיתוח כלכלי מהיר בחקלאות ובתעשייה; 5. שכלול צה"ל בכל ממדי האיכות. את האתגרים הללו הציג בן-גוריון בישיבת מועצת מפא"י ב-12 בינואר 1949, עוד בטרם הסתיימה מלחמת העצמאות (חזון ודרך, כרך ראשון, עמ' 11-15).

ביסוד אבחונה את הקשיים המנהיגותיים הכרו-כים בהשגת משימות אלה, ולמול התנגדות יריבו הפוליטיים – הן מימין והן מתוך מפלגות הפוע-לים החלוציות, בעיקר מפ"ם – הלכה ונרקמה על ידי בן-גוריון תורה מדינית ייחודית, שבמוקדה הוצב מושג הממלכתיות. בהכוונת מושג זה – אותו הציב כמצפן הנהגתי לעצמו ולכלל ההנהגה והשי-רות הציבורי – ביקש למקד מצד אחד את חובת השאיפה לאחדות ישראל, ומצד שני את יכולת

אלוף (במיל') גרשון הכהן הוא עמית מחקר במרכז בגין-סאדאת באוניברסיטת ברא"ל

בן-גוריון הוסיף והסביר ש"במשטר דמוקרטי מכריע הרוב, ורצונו של הרוב הוא חוק המדינה המייעוט". הוא דאג להבהיר שאין כל איסור על ביקורת ועל ויכוח, "ובוודאי מותר ליחיד לחי שוב אחרת ולהילחם על דעתו... וכל אזרח במדינה יש לו החופש לבחור בנציגיו". ובכל זאת, מתוקף הכנת חובתה של ממשלה לכושר ההחלטה וליעילות הביצוע, "הדמוקרטיה לא תתקיים אם נעשה אותה מחוסרת אונים, חדלת פעולה, נטולת כוח ביצוע ומשוללת אמצעי התגוננות יעילים". במודעות זו לסמכותו השלטונית ניהל באותן שנים את מפעל קיבוץ הגלילות, בתביעה גמורה להביא את העולים מהר ככל הניתן, את כל מי שאפשר ללא הגבלת כמות, גם בניגוד להמלצות הממונים המקצועיים על קליטת העלייה.

לנוכח הביקורת שספג מימין ומשמאל הסביר בן-גוריון: "אם הדמוקרטיה בישראל רוצה להתקיים ולהאריך ימים, היא צריכה להיות מזוינת במכשירי פעולה וביצוע שימנעו בעד מיעוטים – ולא רק מיעוטים לא יהודים – להשתלט עליה בכוח, פנימי או חיצוני, וקשה להיתמם כל כך ולא לראות שיש בתוכנו מיעוטים כאלה, אם גם לא כולם מגלים כוונותיהם ושאיפותיהם בנידון זה" (מתוך דברי תשובה בכנסת, 20.2.1950, חזון ודרך ב', עמודים 148-151).

עיון קצר במושג "ריבונות", שבמשנת בן-גוריון משיק למושג ממלכתיות, יוכל לסייע להבנת גישתו בנוגע לסמכויות ההנהגה הנתונות בידי ממשלה בישראל, משפט הפתיחה באנציקלופדיה בריטניקה לערך "ריבונות" קובע: "המושג הוא אחד הרעיונות

היותר שנויים במחלוקת במדע המדינה ובחוק הבינלאומי". במילונים מיוחסת לריבונות "עצמאות, ארנות ושליטה". עם התפתחות המדינה המודרנית, ובמיוחד במדינות דמוקרטיות, תפיסת הריבונות עברה טרנספורמציה, הפכה להיות מגולמת בכוח העם, ומוגבלת בכסיסה על ידי מערכת החוק. רעיון הריבונות של השלטון רוסן, תוך הכפפה עקרונית של הריבון לחוק. עם התפתחות החוק הבינלאומי רוסן הריבון המדינתי במדרגה נוספת. עם הקמת האו"ם והמגבלות החוקיות הבינלאומיות – שהושגו על מדינות בהתנהלותן הפנימית ובזיקתן למדינות אחרות – רוסן דימוי הריבונות והורחק עוד יותר מדימוי הקלאסי כגילום נחוש של כוח שלטוני.

בן-גוריון, שהכיר במגבלות הריבונות, הסביר בפתיחת ועידת ההסתדרות במאי 1949: "אנו חיים בעולם מסוער ומסוכסך... עצמאות אינה דבר אבי סולוטי, אין שום עם בעולם עצמאי במאה אחוזים, כל עם יש לו זיקה – פוליטית, כלכלית ומחשבתית לעולם, אבל זיקה ולא שעבוד, לא שעבוד מדיני, לא שעבוד כלכלי, ולא שעבוד מחשבתי" (חזון ודרך א', עמ' 152).

השאלה המעשית שבה נכרכות יחד ריבונות עם ממלכתיות, היא השאלה למען מה ועד כמה מוכנה ויכולה מדינה לפעול בעצמאות ריבונית גם נוכח התנגדות בינלאומית. במקום הזה עמד בן-גוריון בהכרזו בדצמבר 1949 על ירושלים כבירת מדינת ישראל, בניגוד מוחלט לעמדת האו"ם. בשעת התכנסות עצרת האו"ם לדיון בסוגיית ירושלים, הכריז בן-גוריון מעל כמת הכנסת: "אנו רואים חובה להי צהיר שירושלים היהודית היא חלק אורגני ובלתי

נפרד ממדינת ישראל כשם שהיא חלק בלתי נפרד מההיסטוריה הישראלית מאמונת ישראל ומנשמת עמנו. ירושלים היא לב ליבה של מדינת ישראל" (הכרזה על ירושלים בכנסת, 5.12.1949, חזון ודרך ב', עמ' 92)

כאן הציב בן-גוריון מופת מנהיגותי לניווט בדילמה אסטרטגית: מצד אחד הוא הכיר במגבלות הבינלאומיות המוטלות עליו, בהן עמדת עצרת האו"ם לבנאום ירושלים, ומצד שני העז ברגע הירואי לעמוד על עצמאותה וחזונה ההיסטורי של מדינת ישראל. תודעת הממלכתיות פעלה ברגע הזה כמצפן שהוביל להתגלות של ניצוץ ריבוני.

3. ממלכתיות כתשתית לארגון מנגנון מדיני תי. בתום שמונה חודשים מכינון ממשלתו הראשונה הציג בן-גוריון בפני הכנסת סקירה של פעולות ממשלתו. בתוך כך פירט את המאמצים להקמת המנגנון הממשלתי יחד עם יתר מוסדות המדינה. בהתייחסותו ציין כי כבר הממשלה הזמנית נדרשה להנחת יסודות ל"מנגנון ממלכתי", ולארגון שירי תי המדינה שנעזבו ונהרסו עם סיום ממשלת המי נדט הבריטי. בהצגת תוכנית העבודה להקמת מני גנון ממלכתי סקר את התחומים הנדרשים לניהול ממלכתי, בהם גם תשתיות התחבורה והתקשורת.

בצביעת מאמץ ממשלתי זה בצבעי הממלכתיות קשר בן-גוריון את מכלול הפעולות הניהוליות הארגוניות של המדינה המוקמת לחזון הנשי גב של חידוש "מלכות ישראל". לא שביטא במי פורש חתירה לחידוש מלכות בית דוד, אבל בה המשך בעמ' 21 <<

עידן חדש

בהשתלות שיניים

"שיניים תוך שעה"

ד"ר גדליה מרדכי שטרן

מוכר כ"מומחה" בארגוני השתלות שיניים בארה"ב ובינלאומיים*

מהר, קל וטוב יותר מאי פעם

קבלו חוות דעת שניה אם אמרו לכם שאתם זקוקים ל:

השתלת עצם והרמת סינוס | חיתוך ותפרים | חודשי המתנה ארוכים ללא שיניים | או שאין מספיק עצם

הודות לטכנולוגיית הלייזר המתקדמת, לרוב ניתן להימנע מפרוצדורות אלו ולאפשר לכם טיפול במינימום כאבים ונפיחות.

ייעוץ ללא עלות וללא התחייבות.

*אין ממוחיות רשמית מוכרת בארץ בהשתלות שיניים

הממלכה זה אני

מבחנה הגדול של הממלכתיות הוא בציות לשלטון הנבחר גם כאשר אנו מתנגדים עמוקות למדיניותו. ניתן להצדיק סירוב להחלטות הנוגדות באופן מהותי את עקרונות הדמוקרטיה, אולם בניגוד לתעמולה הקולנית, רכיביה של הרפורמה המשפטית רחוקים מכך מרחק רב / אשר כהן /

מחאה ליד הכנסת נגד הרפורמה המשפטית, בשבוע שעבר צילום: נועם ריבקיין פנטון, פלאש 90

ר"פיו החברה הישראלית יוכל להתחיל רק עם נפילת ממשלת הפיכה, וכינונה של ממשלה חדשה - ממלכתית, אחראית ושוחרת דמוקרטיה, כך נכתב, בין השאר, בהודעה שפרסמו בשבוע שעבר 1,300 מיוצאי מערך המ"מ, הכולל גם את סירת מטכ"ל. לכמיהה לממשלה "ממלכתית" התלוותה דה לגיטימציה בוטה ומוחלטת לממשלה המכהנת: "ברור לחלוטין שהממשלה הנוכחית, בראשות הרודן החולה, איבדה כל לגיטימציה למשול, לשלוח לוחמים לקרב, או לשלוח אותנו למבצעים... ממשלת הפיכה מהווה איום קיומי על ישראל".

מ"מ הם ראשי תיבות של מבצעים מיוחדים. במאמר זה אבקש לעמוד על תופעה אחרת שבאה כאן לידי ביטוי: ממלכתיות מותנית. זוהי ממלכתיות על תנאי, תנועתיות במסווה של ממלכתיות. זוהי תפיסת עולם של "הממלכתיות זה אני", המזהה את הממלכתיות עם עצמה, תוך הצגת האחרים כבלתי ממלכתיים. ממלכתיות מותנית חותרת תחת מושגי היסוד של הממלכתיות, שמבחנה הגדול הוא בלגיטימציה לשלטון הנבחר דווקא כשעמדת השלטון מנוגדת לזו שלנו. הממלכתיות, באחת ממשמעויותיה המקוריות, הועמדה על ידי דן הורוביץ ומשה ליסק בהגדרה לתינועותיות. התנועותיות היא גישה המעמידה במרכז את קבוצת-המשנה המוגדרת - המחנה, המגזר, המפלגה וכיוצא בזה - ואת האינטרסים, הערכים והאידיאולוגיה שלה כמקור הסמכות הלגיטימי. מוסדות ותפקידים של המדינה יזכו ללגיטימציה רק בתנאי שהם מצויים ביידיים התנועותיות הנכונות, ומקדמים את האידיאולוגיה, הערכים והאינטרסים התנועותיים.

במקורה הבין-גוריוני, הממלכתיות מעמידה במרכז זה את עליונותם של האינטרסים הכלליים של החברה והמדינה, על פני העדפות תנועותיות. הממלכתיות מחייבת לתת לגיטימציה לשלטון שנבחר על פי כללי המשחק המוסכמים, ללא התניית הלגיטימציה בשאלה מי מאייש את המוסדות והתפקידים השלטוניים ומהו תוכן המדיניות.

בין מוסדות רשמיים לערכים מהותיים

ברור שהבחנה זו אינה פשוטה. הרי כל בעל תפיסה קיד, גם התנועותי ביותר, רואה עצמו כממלכתי. ביצוע מדיניות תנועותית נעשה לא פעם מתוך אמונה שזו תמצית הממלכתיות כביכול, ושזו האינטרס הכללי שטוב למדינה. להשלמת מערכת מושגית זו תוצע להלן הבחנה נוספת. אחד מרכיביה החשובים של הממלכתיות הוא ציות לחוקים, לכללים ולהנחיות שמקורם במוסדות ובבעלי הסמכות שנבחרו בהתאם לכללים המוסכמים.

ממלכתיות עומדת למבחן משמעותי במיוחד ובעיקר כאשר מדובר בתביעה לציות מפרטים וקבוצות שאינם מסכימים ואף מתנגדים בתוקף לשלטון, למדיניותו ולערכים המשקפים בה. זוהי ממלכתיות מוסדית-רשמית שעניינה איננו בתוכן הערכי של החוק או המדיניות המבוצעת, אלא רק בעצם המחויבות להישמע למוסד מעצם היותו בעל הסמכות המוכרת.

אולם ההיבט המוסדית-רשמי כשלעצמו אינו יכול להיות מנוטרל ומנותק מההיבט הערכי-סודי. אין משמעות לממלכתיות מוסדית-רשמית המנותקת כליל מערכי יסוד. לא ייתכן שהלגיטימציה וחובת הציות יישמרו בכל הנסיבות וההקשרים, אך ורק משום שמוסד מוגדר עומד מאחורי הציווי. ממלכתיות במובנה העמוק איננה ממלכתיות מוסדית-רשמית העיוורת למחויבות לערכי יסוד.

המונח "פקודה בלתי חוקית בעליל" מודגים את הדברים. מבחינתה של ממלכתיות מוסדית-רשמית, זוהי פקודה ממלכתית כביכול מכיוון שהגיעה מהמפקד המוסמך. למרות זאת, הפקודה תיחשב לאמור בלתי ממלכתית, ולכן בלתי חוקית, בגלל תכניה הפוגעים בערכי יסוד. חייל שיציית לפקודה בלתי חוקית בעליל ייענש דווקא מפני שנותר ממלכתיות מוסדית-רשמית, ובכך פגע במחויבות לערכי יסוד.

ייתכן מיד שלא כל פגיעה בערך שבו מחזיקים פרטים וקבוצות תהיה עילה מוצדקת לפגיעה בממלכתיות המוסדית-רשמית. ממלכתיות ערכית-יסודית כוללת ערכי יסוד, ורק סטייה חמורה במיוחד, בדומה לפקודה בלתי חוקית בעליל, תהווה הצדקה להימנע מהמחויבות לממלכתיות המוסדית הרשמית. ברור אפוא שמעבר להיבט המוסדי של הממלכתיות, יש להבהיר מהם ערכי היסוד שהממלכתיות המוסדית נועדה לשרת. הבהרה זו נחוצה שהרי בלעדי ערכי יסוד אלה תהפוך הממלכתיות המוסדית-רשמית לחסרת כל משמעות, ובעיני רבים לחסרת כל תוקף ערכי ומוסרי.

מוצע כאן לראות את ערכי המדינה היהודית הדמוקרטית כאותם ערכי יסוד הממלאים בתוכן ערכי יסודי את הממלכתיות המוסדית: ציונות, יהדות ודמוקרטיה.

ערכי יסוד אלה הם ברזמנית מוקד להסכמיות רחבה יחסית, לצד מחלוקות עמוקות. קיימת הסכמיות רחבה ברבר מעמדם של שלושת ערכי היסוד כתשתית ערכית וחוקתית למדינה, אולם מתקיימות מחלוקות עמוקות הן ביחס לפרשנות ולמשמעות הראויה של כל אחד מערכי היסוד ויישומם, והן בנוגע לאיזון ולשקלול הראוי בניהם בנסיבות ובהקשרים השונים.

לכן, בכל דיון הנוגע לגבולות המותר והאסור, הלגיטימי והבלתי לגיטימי, יש לברר האם ועד כמה במהלך מוסדית-רשמי מוגדר יש משום סטייה חמורה מהמחויבות לאותם ערכי יסוד. שאלת המפתח היא: כיצד ניתן לקבוע האם בכלל ומתי מתרחשת סטייה חמורה במיוחד מאחד מערכי היסוד? ובמובנים שהוצגו לעיל: מתי הסטייה החמורה מערכי יסוד תהיה כה ברורה עד שתהווה הצדקה לפעולה נגד הממלכתיות המוסדית-רשמית בשם הממלכתיות הערכית-יסודית?

בחינת השאלה מהי סטייה חמורה בכל אחד ואחד מערכי היסוד חורגת מגבולות מאמר זה. מכיוון שהמידע חאה נגד הממשלה והרפורמה המשפטית ממוקדת בערך היסוד דמוקרטיה, ננסה לברר בירור ראשוני מה תיחשב לסטייה חמורה מהדמוקרטיה, המחייבת מבחינה ערכית-יסודית אי-ציות.

פגיעה קיצונית ללא הצדקה

הפעולות הפוגעות קצת בממלכתיות המוסדית-רשמית מובקעות בקיצוניותן. הן כוללות איום בסרבנות המונית מאורגנת עד כדי נכונות לפגוע בכשירות צה"ל; ניסיונות להשפיע על גורמים בינלאומיים, מדיניים וכיכליים, ללחוץ על הממשלה; פעילות גלויה נגד ח"כים ושרים בחו"ל באירועים המתאפיינים כעל-מפלגתיים; איומים בהוצאת כספים מהארץ והפסקת השקעות; השבתות של האוניברסיטאות וההסתדרות הרפואית כחלק מהמאבק הפוליטי, ועוד.

הצדקה אפשרית של פעולות אלו תלויה בתשובה לשאלה: האם בכלל ועד כמה הרפורמה המשפטית או חלקים ממנה אכן מהווים סטייה כה חמורה מהדמוקרטיה, עד כדי הצדקה לפעולה נגד הממלכתיות המוסדית-רשמית?

אופן להחליף הוכחה לפגיעה מוחשית בערכי יסוד. נשק יום הדין לא יכול להיות מופעל לפני שיום הדין הוא מוחשי, רק מתוך הערכה שיום הדין עתיד להגיע. חברה שבה אפשר להצדיק פגיעה בממלכתיות המוסרית-דש מית רק בהתבסס על ייחוס כוונות ודון עתידיות, אינה יכולה להתקיים.

ולבסוף, רבים ממתנגדי הרפורמה הוכיחו בהי תייחסם לנושא בעבר שבעיניהם כלל לא מדובר בסטייה מהדמוקרטיה. יו"ר האופוזיציה יאיר לפיד ביקר בעבר את האקטיביזם השיפוטי המוגזם ותמך בחלק מהרפורמות; רכיבי הרפורמה מופיעים במצע תקווה חדשה בראשות גרעון סער; אהרן ברק עצמו אמר בעבר במפורש שניתן לוותר על עילת הסי בירות; הנשיא לשעבר רובי ריבלין יצא בחריפות נגד האקטיביזם ורכיביו; סרטון ההסברה של ח"כ מתן כהנא מלפני כמה שנים נחשב עד היום לאחד מסרטוני ההסברה המוצלחים בעד הרפורמה.

ברור, אם כן, שיש מה שייחשב לסטייה ערכית-יסודית חמורה המצדיקה פגיעה בממלכתיות המוסי דית-דשמית, ויש מה שרחוק מאוד מכך, כפי שהוכיחו בעצמם בעבר חלק ממתנגדי הרפורמה כיום. העולה מכאן שקשה מאוד עד בלתי אפשרי לייחס לרפורמה ולרכיביה סטייה אנטי-דמוקרטית המגיעה כדי פגיה עה בממלכתיות הערכית-יסודית ושמצדיקה פגיעה בממלכתיות המוסרית.

נותרנו, אם כן, עם אנטי-ממלכתיות מובהקת במסווה של ממלכתיות ערכית-יסודית לכאורה, שמאחוריה התי פיסה "הממלכתיות היא אני". זוהי ממלכתיות מותנית שאינה אלא עיוות חמור של הממלכתיות.

למתנגדי הרפורמה יש נטייה ברורה להציג את עמדת תומכי הרפורמה כעמדה לא דמוקרטית במקרה הטוב, וכנוטה לדיקטטורה במקרה הגרוע. אלא שבדיקה של המתרחש בדמוקרטיה אחרות מגלה שוויכוחים הני חשבים בעולם לוויכוחים פני-דמוקרטיים לגיטימיים, ממוסגרים כאן, בגיבוי תקשורת וקארמי, כוויכוח בין תומכי דמוקרטיה כביכול לתומכי דיקטטורה לכאורה. אקטיביזם שיפוטי נמצא במקור ויכוח ציבורי ברבות מהדמוקרטיות. אלא שבהן, לרוב, מתנגדי האקטיביזם אינם מוצגים כבלתי דמוקרטיים ולא מוקעים כתומי כי דיקטטורה. בוויכוחים דומים בחו"ל ברור שמדובר בוויכוח לגיטימי על אופני חלוקת הסמכויות והפרדת הרשויות.

הדבר נכון גם לגבי היבטים מוגדרים בוויכוח. לדיר גמה, משקלם של נבחרים בהליכי מינוי שופטים בישראל הוא מהנמוכים בעולם. אולם כל שינוי בכיוון הגברת משקלם מוקע כאן כאנטי-דמוקרטי, למרות קיומו של דפוס זה ברבות מהדמוקרטיות. כך גם הטענה לפגיעה בעצמאות השיפוטית כביכול, הנשמרת היטב גם בשיטות שבהן משקלם של הפוליטיקאים בתהליך בחירת השופטים גבוה. עצמאות זו, לדוגמה, מושגת באמצעות מינוי לתקופת זמן ארוכה ללא יכולת הרחה וכיוצא באלה.

עילת הסבירות, שצמצומה היה הרכיב היחיד שעבר בחקיקה, היא דוגמה לעיוות השיח בכללותו. עילת הסי בירות הורחבה על ידי השופט אהרן ברק באופן שאין לו אח ורע כמעט באף דמוקרטיה בעולם. נגד הרחבה זו יצאו במהלך השנים חלק משופטי ביהמ"ש העליון ופי רופסורים למשפטים שאינם חשודים כאנטי-דמוקרטים.

האם לפני הרחבת עילת הסבירות ישראל לא הייתה דמוקרטית? והנה, זעקות השבר על העברת החוק היו כאילו הממלכתיות המוסרית-דשמית ריסקה את הדמוקרטיה באופן חמור כביכול, עד שמוצדק לצאת נגדה בשם הממלכתיות הערכית-יסודית לכאורה. בגיבוי מהאקדמיה, ותוך גיוס אליטות חשובות, מתנהל קמפיין המציג כל רכיב ברפורמה, שבעולם נחשב כנושא לוויכוח פני-דמוקרטי, כוויכוח בין בני אור לבני חושך, בין תומכי הדמוקרטיה כביכול ובין חובבי הדיקטטורה לכאורה.

קיומה של דמוקרטיה בישראל לפני הרחבת עילת הסבירות, עמדות שופטים ומשפטנים רבים נגד הרחבה זו, והעובדה שעילה זו אינה מקובלת ברוב הדמוקרטיות – מבירות שהמהלך רחוק מאוד מלהיחשב סטייה מהדמוקרטיה המצדיקה פגיעה בממלכתיות המוסרית.

נתלים בעתיד

הממלכתיות המותנית ניכרת גם בני סיון להצדיק פעולות אנטי-ממלכתיות על בסיס גיבוי והערכות לעתיד. ככל שהתברר כי מהרפורמה נותר רק צמצום עילת הסי בירות, נפוץ יותר ויותר הטיעון שהמחאה יוצאת נגד הכוונות העתידיות, נגד מה שעלול להתבצע בעתיד על ידי הממשלה. הפעולות האנטי-ממלכתיות כבר אינן נגד מדיניות מוגדרת שעליה ניתן להתווכח, אלא נגד איזשהו תסריט עתיד מרומיין. לא ייתכן שבשם הממלכתיות הערכית-יסודית כביכול, המחאה תנקוט צעדים אנטי-ממלכתיים שוברי כלים רק בגלל הערכות ברבר מדיניות עתידית. זוהי הטיה פסיכולוגית של ייחוס כוונות ודון ליריב, וייחוס כוונות כשלעצמו לא יכול בשום

רשמית בשם הממלכתיות הערכית-יסודית?

כבסיס לדיון בשאלה נרגים להלן סטיות מובה קות וכולטות לעין כול, ובמונחי פרשת כפריקאסס – סטייה שדגל שחור אנטי-דמוקרטי מתנוסס מעליה, סטייה ש"דוקרת את העין ומקוממת את הלב". לדוגי מה, ממשלה שתקבע בחוק כי הבחירות מבוטלות, תסטה סטייה חמורה ובלתי נסבלת שמשמעותה פגיעה עד כדי ביטול הדמוקרטיה. דגל שחור אנטי-דמוקרטי הדוקר את העין מתנוסס מעליה. כך גם הזכות לבחור ולהיבחר, שלא תתקיים ללא חופש ההתארגנות וההתאגדות. ברור שחוק הקובע לסגור את כל או אפילו רק חלק מערצוי הטלוויזיה או העיתונים הכתובים, יהיה בלתי חוקי בעי ליל מנקודת מבט דמוקרטית בגלל מרכזיותו של חופש הביטוי. ובהקשר למחאה נגד הרפורמה, ברור שדמוקרטיה טיה מחייבת את קיומה של הפרדת רשויות. כמו כן, לשי לטון הרוב אסור לפגוע בזכויות הפרט והמיעוט, ופגיעה כזו, ככל שתהיה חמורה, תהווה גם היא סטייה.

אולם, בחינת הרפורמה ורכיביה מעלה שהם רחוקים מאוד מאותה סטייה חמורה מהדמוקרטיה כפי שהיא ניי כרת בדוגמאות לעיל. הרפורמה ורכיביה רחוקים מאוד מהאפשרות להצדיק בשם הממלכתיות הערכית-יסודית פגיעה כה חמורה בממלכתיות המוסרית-דשמית. תקצר היריעה מלהזכיר על טיעוניהם של תומכי הרפורמה המר בהירים שכלל לא מדובר בסטייה דמוקרטית. לכן נסתי פק בביסוס הטענה רק בהקשריה הכלליים, ודווקא מתוך התנהגותם של מתנגדי הרפורמה עצמם.

הרחבה שאין לה אח ורע

במוקד המאבק ברפורמה עומד הוויכוח אודות האקי טיביום השיפוטי לרכיביו השונים: המהפכה החוקתית ופסילת חוקים על ידי בג"ץ; הרחבת הסוגיות והנושאים העומדים לביקורת שיפוטית; הרחבת עילת הסבירות לצד פרשנות תכליתית ככלי פיקוח על רשויות השלי טון; ועוד. הוויכוח הוא חלק משאלת-העל הגדולה אודות חלוקת הסמכויות הראויה בין רשויות השלטון בדמוקרטיה, על הדרך הראויה ליישם את עקרון הפרדת הרשויות, שבלעדיי אכן לא תתקיים דמוקרטיה.

מפגשי קיץ בבית עגנון

בלהה בן-אליהו:

"הבוקר אתה באמת דומה לי"

קריאה ביצירות לאה גולדברג ועגנון

ימי ר'

בשעה 10:30

חיים באר:

הסיפורים הגרמניים של עגנון

פרנהיים, פנים אחרות,

עד הנה ועוד

ימי ד'

בשעה 19:00

30 ש' למפגש

הרשמה באתר בית עגנון agnonhouse.org.il

רחוב קלוזנר 16, ירושלים

"הסטטוסקו המושמץ בין דתיים לחילונים נולד כבר אצל הרצל ואחד העם". פרופ' קידר בבית בן-גוריון בתל-אביב

פרופ' ניר קידר, המכהן כיום כנשיא מכללת ספיר בשדרות, הגיע לחקור את הממלכתיות בישראל בכלל, ואת זו שטיפח דוד בן-גוריון בפרט, לג' מרי במקרה. הוא התכוון לחקור את מערכת היחסים בין המערכת הפוליטית ומערכת המשפט בראשית שנות המדינה. "הייתי בטוח שעל הדברים האלה כבר נכתב המון, לפחות מצד המערכת הפוליטית, ואני אצטרך להוסיף רק קצת חידוד משפטי", הוא אומר. "להפתעתי גיליתי שבצד לא נכתב הרבה על התפיסות האזרחיות של בן-גוריון ועל מדיניות הפנים שלו, ושאלם אני רוצה להבין את התפיסה המשפטית שלו אני חייב להבין את המארג היותר רחב של התפיסה האזרחית שלו".

זה היה כל כך לא מובן מאליו לאדם המזוהה כחוקר משפט, עד שכשרצה לפרסם את אחד מספריו על הממלכתיות של בן-גוריון בהוצאת אוניברסיטת בר-אילן, אנשי ההוצאה עצמם שאלו: איך בא לידי ביטוי בספר שאתה חוקר משפט? כתוצאה מכך, הוא אומר, "מיהרתי לשתול בספר פרק העוסק בתפיסתו המשפטית של בן-גוריון".

קידר חולק על ההגדרה המקובלת בשיח הציבורי למושג הממלכתיות; זו המדברת על העדפת האינטרס הכללי על פני האינטרס המגזרי או האישי. בעיניו, ממלכתיות היא הגרסה העברית הייחודית למושג המכונה במדע המדינה "רפובליקניזם", כלומר "עצם טיפוחה של תודעה אזרחית. תודעה שרואה את האדם כאזרח; לא כנתיב במדינה לא דמוקרטית ולא רק כבעל זהות דתית, ערנית, אתנית או מעמדית, אלא כאזרח במדינה דמוקרטית, מה שמחייב אותו גם בתודעת אחד ריות כלפי מקומו בחברה. נכון שבסופו של דבר נובע מזה גם העדפת הטוב המשותף על פני הטוב המגזרי או האישי, אבל זו רק אחת התוצאות של ההגדרה המהותית".

מכאן נובעת לשיטתו גם העמדת ערך החלוציות בראש סולם הערכים של התנועה הציונית: "הציונות לא זולזה באנשים שנתנו לה מכספם או שהעניקו לה תמיכה פוליטית ומדינית. אבל בראש ההיררכיה עומד החלוצי, זה שרוותם את מכלול עשייתו, בעצם את חייו, לטובת המפעל". מהעמדת הממלכתיות כמוזוהה עם עצם תודעת האחריות האזרחית גורר קידר גם אמירה אקטואלית מאוד: "המשמעות של ההגדרה הממלכתית הרחבה היא למשל שאנשי המחאה נגד הרפורמה המ' שפטית, שבוודאי מפגינים תודעה אזרחית גבוהה, מפ' גינים בכך גם סוג של ממלכתיות, מעבר למחלוקת על תוכן הצעדים שלהם".

לדברי קידר, "התודעה האזרחית מתחילה מהבנת הצורך של האדם בחיים חברתיים; לא רק כדי למצוא בני זוג לצורכי רבייה, ולא רק לשם הגדלת הביטחון האישי כמו חיות המתלכדות ללהקה, אלא קודם כול מפני שעצם האנושיות שלנו יכולה לבוא לידי ביטוי מלא רק כשאנחנו חלק מחברה. מכאן נובע הצורך לה' תחשב באינטרס חברתי גם כשהוא עומד מול צרכים אישיים. לא מדובר רק בסוגיות אידיאולוגיות; זה יכול להתחיל מעניינים הכי בסיסיים. למשל נכונות לפתוח את התיק לבריקה ביטחונית, למרות שבאופן אישי זה בוודאי לא צעד שאנחנו מחבבים".

"הגשרים בינינו נשרפו"

מכאן נובעת השאלה המתבקשת: מי קובע מהו האינטרס החברתי? השאלה הזו מתחברת לקשר ההדוק בין התודעה האזרחית-ממלכתית ובין הצורך במ' שטר דמוקרטי: "רק משטר דמוקרטי מקיים תודעה אזרחית ולא תודעה של נתינים", מסביר קידר, "ורק משטר דמוקרטי מאפשר לאזרחים להאמין שהם שות' פים מלאים בעצם עיצובו של האינטרס החברתי, ולא רק בשאלה איך מממשים אותו. לזכותה של התנועה הציונית ייאמר שמראשיתה היא הייתה דמוקרטית, מפני שהרצל הבין שהוא לא יוכל לממש את הרעיון

בדיעבד רבים טענו שתפיסת הממלכתיות של בן-גוריון הייתה קיצונית מדי. כך גם בעיניך? "במובנים מסוימים בוודאי שכן. היא גרמה למע' שים אלימים כמו הסוון, הטבעת אלטלנה, פירוק כפוי של הפלמ"ח, ואפילו צעד פחות מוכר כמו שבירת שביתת הימאים ב-1951 באמצעות חיילי צה"ל, באמ' צעות גיוס הימאים לשירות מילואים בצה"ל. אבל מי שמתבונן בכל שורת הצעדים האלה חייב גם לראות את ההקשר: מדובר במדינה בהתהוות או בשלביה הראשונים, כאשר היא נמצאת במצבים מאוד קיצוניים – בהתחלה מצב מלחמה קשה, וגם לאחריה מציאות ביטחונית וכלכלית מאיימת מאוד. במצב כזה אין פלא שכל ערעור על השלטון נתפס כערעור מסוכן, ולכן גם התגובה החריפה. ועם כל זה, בבחינה השוואתית של מדינות במצבים ראשוניים דומים, אפשר לומר שהאלימות בימי הבראשית של החברה הישראלית הייתה מוגבלת למדי, ובמשך השנים היא עוד הלכה ופחתה, גם כשמביאים בחשבון אירועים חריגים כמו רצח רבין".

אגב, הוא אומר, "ההנהגה הציונית בלטה בהבנתה את חשיבות הדמוקרטיה אפילו יותר מהציבור הרחב, ובן-גוריון בלט בזה אפילו יותר מאחרים. בתוך תנור

הציוני בלי שיוכה לתמיכת ההמונים, והוא לא יזכה בתמיכתם אם לא תהיה לכל אחד מהם תחושה שהוא שותף בעיצוב התנועה. לכן התנועה הציונית נבנתה מראשיתה על בחירות כלליות יחסיות, שבהן לכל קול יש אותה השפעה לגבי התוצאה הסופית, ולא בחירות אזרחיות או 'מדינתיות', שבהן לאנשים הגרים באזורים מרובי נציגים יש יותר השפעה מאשר לאנשים בא' זורים פחות צפופים. השיטה הזו נשמרה עד היום גם במדינת ישראל, למרות ביקורות שונות שהיו כלפיה לאורך השנים".

חיוניות המשטר הדמוקרטי, אומר קידר, היא המ' סקנה הראשונה במעלה מרעיון הממלכתיות. לצידה יש עוד שתי מסקנות הכרחיות: "יחד עם חשיבות הדמוקרטיה, חשוב גם שבחברה יהיה מרכז כובד בעל סמכות לקבל הכרעות; הכרעות שאמנם יתקבלו ברוב דמוקרטי, אבל יהיו בעלות משקל סמכותי כלפי כלל האוכלוסייה. והמסקנה השלישית: חברה צריכה להיות מנוהלת על ידי מוסדות ולא על ידי אנשים פרטיים. למזלה של התנועה הציונית אפשר לומר שהיא קיבלה את כל העקרונות, ויחד איתם, ולמרות ההכרה בחשי' בות הממסדיות, לא זנחה גם את העמדת האדם הפרטי וצרכיו בראש מעייניה".

"תפיסת הממלכתיות גרמה גם למעשים אלימים כמו הסוון והטבעת אלטלנה, אבל צריך לזכור שמדובר במדינה בהתהוות שנמצאת במצבים מאוד קיצוניים. בבחינה השוואתית של מדינות במצבים ראשוניים דומים, אפשר לומר שהאלימות בימי הבראשית של החברה הישראלית הייתה מוגבלת למדי"

"אנחנו

חייבים לחזור לממלכתיות"

נשיא מכללת ספיר פרופ' ניר קידר חקר את המדיניות הממלכתית של בן-גוריון בימי ראשית המדינה. הוא מצביע על הצדדים החיוביים בכור ההיתוך, משבח את התודעה הדמוקרטית שליוותה את התנועה הציונית מראשיתה, ומסביר מדוע גם בעידן הרב-תרבותי יש עדיין לממלכתיות תפקיד חשוב

/ יאיר שלג / צילום: אריק סולטן

"לאו דווקא. הפגיעה בממלכתיות נגרמה בעיקר רה מהתהליכים הסוציולוגיים שתיארת קודם, והייתה קורית גם אלמלא התפתחות הגישה הרב-תרבותית. אבל אין ספק שתפיסת הרב-תרבותיות נתנה לכל הק בוצות המגוריות לגיטימציה להתחפר בשיח הזהירות".

במצב המקוטב של החברה הישראלית, אתה חושב שאפשר עוד לחזור לשיח ממלכתית?

"לא רק שאפשר, אלא שאין שום ברירה אחרת. אי אפשר שלא לחזור לתפיסה ממלכתית. הרי אפילו אם נאמץ חלילה את תפיסת הקנטונים, בסופו של דבר נצטרך איוו מסגרת-על שתיישב גם בין הצרכים השר נים של הקנטונים".

אז איך מטפחים מחדש את הממלכתיות?

"קודם כול צריך ליצור מודעות לקיומו של האתוס הממלכתי בהיסטוריה שלנו, ולהישגים שהגענו אליהם בזכותו. קח למשל את הסטטוסקוו המושמץ בין רתיים לחילונים. אגב, טעות לחשוב שהוא נולד על ידי כך גוריון כוונתו לחדרם לקראת הקמת המדינה. כבר הרצל ואחד העם, בראשית ימי התנועה הציונית, הת- חייבו, כל אחד בנפרד, לרבני רוסיה שלא יהיו כינוסים ציוניים בשבתות וחגים, שהמטבחיים בתנועה הציונית יהיו כשרים, ושתנועה הציונית לא תעסוק כלל במד דיניות של תרבות וחינוך אלא רק בתחום המדיני. רק עניין הנישואין והגירושים נוסף אצל בן-גוריון.

"הוויתורים של הרצל, ואחר כך של בן-גוריון, הם שהפכו את הציונות לתנועה בעלת מוטת כנפיים רחבה ואפשרו לה להשיג את ההישגים שהגיעה אליהם. לכן חשוב להבהיר גם היום שאתוס ממלכתי הוא לא רק היחיד שיאפשר לנו להגיע להישגים לאומיים, אלא שהוא גם איננו עומד בסתירה לטיפוח הצרכים של המגורים השונים. אדרבה, במידה רבה הוא זה שמאפ- שר את מילוי הצרכים של המגורים, מפני שהוא מונע מצב של תחרות אלימה על המשאבים ויוצר חלוקת משאבים עניינית יותר. חוקה יכולה אולי לעזור, אבל היא בהחלט לא העיקר. העיקר הוא ההכרה בחשיבות תן של קואליציות רחבות והערך של הפשרות ביניהן. ממש כמו אצל הרצל ובן-גוריון".

עיתים קרובות גם שינו את שמותיהם לשמות שיהיו דומים לאלו שהכירו בסביבה. מכיוון שהיישוב היהודי שאליו הגיעו עולי ארצות המזרח היה ברובו אשכנזי ובעל אוריינטציה אירופית, זו הייתה התרבות שאליה העולים היו מבקשים להשתלב גם אלמלא הדבר נכפה עליהם. למען האמת, חלק גדול מעולי ארצות המזרח, ששלושה מתוך ארבעת סבני נמנים עליהם, ראו בעצ- מם את התרבות האירופית כתרבות עדיפה".

אז מה גרם להתפרקות האתוס הממלכתי?

"קודם כול חשוב לומר שהוא לא התפרק – עובדה שעד היום כולם מדברים על חשיבותו – אלא נחלש. והוא נחלש מצירוף של כמה סיבות: הסיבה הבסיסית היא המעבר מחיים של מדינה הנלחמת על עצם קיומה למדינה שמקיימת חיי שגרה ויכולה להרשות לעצמה לחשוב יותר על צורכי הפרט. מעבר לכך, הוא נחלש בגלל היחלשות מדינת הרווחה והאתוס הסוציאלי-דמו- קרטי. זה קרה במקביל להיחלשות מדינת הרווחה גם במקומות אחרים במערב ואימוץ רעיונות ניאורלי- ברליים, בנוסח מרגרט תאצ'ר שאמרה 'אין דבר כזה 'חברה', יש רק מארג של גברים, נשים ומשפחות".

"סיבה נוספת הייתה פוליטיקת הזהירות, שהיתה לה חשיבות רבה בהצבעה על כך שקבוצות מסוימות באוכלוסיה – שחורים בארה"ב, ערבים בישראל, נשים בכלל – פגיעות יותר מאוכלוסיות אחרות, ויש צורך מיוחד לשמור על זכויותיהן. אבל במשך הזמן שיח הזהירות הפך לגידול פרא מטורלל, שמבטל לחלוטין את האינטרס הכללי לטובת האינטרס המגורי. קח למשל את ההבדל בין 'הפנתרים השחורים' לתנועת ש"ס. הפנתרים השחורים לא באו בשם שיח ערתי, למרות שרובם היו יוצאי צפון אפריקה. הם דיברו על אתוס כללי של מדינת רווחה וראגה לכל החלי- שים, ואכן השפיעו מאוד על התרחבות מדינת הרווחה במהלך שנות השבעים. ש"ס, לעומת זאת, יצרה שיח שאומר 'אנחנו דואגים רק לאנשים שלנו'".

היית אומר שגם השיח הליברלי על רב-תרבו- תיות תרם תרומה משמעותית לירידת האתוס הממלכתי?

עת העבודה היו זרמים שחשבו שהאליטיזם החלוצי מצדיק גם זכויות יתר, באופנים שמזכירים את המצב היום (קידר מכוון להודעות הטייסיים ואנשי היחידות המיוחדות על אייחתייצבות למילואים; י"ש). ב-1944 באו לבן-גוריון יצחק טבנקין וישראל גלילי, ראשי 'אחדות העבודה', וטענו: 'אנחנו בתנועה הקיבוצית אמנם מיעוט במפא"י, אבל מיעוט חלוצי שיש לו הוד כות לקבוע בעצמו מתי יישמע לרוב'. בן-גוריון ענה להם: 'כל הגשרים בינינו נשרפו'. מכאן נולד הפילוג הגדול במפא"י. שני סוגי העמדות האלה, גם זו של טבנקין וגלילי וגם זו של בן-גוריון, ניכרות גם בשיח הנוכחי.

"נושא גזיות הפאות, למשל, לא נולד כיוזמה שלטונית אלא מיוזמה של פקידים, אפילו מדרג די בינוני, שחשבו שזו הדרך הנכונה ליישם את התפיסה של 'היהודי החרש'. בן-גוריון עצמו היה מוועד מכך. בכינוסים של מפא"י בעניין הזה הוא הגדיר את גזי- זת הפאות כ'מעשה חמס', ובאמירה כמעט נבואית הוא אומר להם בעצם, בתרגום שלי: גם אם אינכם מוכנים להכיר בחרפה המוסרית של המעשה, הרי שגם מבחינה פוליטית מדובר במעשה שיגרם לנו לאבד את השלי- טון – אם לא היום, הרי בעוד שלושים שנה".

בין הפנתרים השחורים לש"ס

מתוך אותה גישה, המנסה לתת למושגי היסוד של הממלכתיות רקע והקשר השוואתי, מתייחס קידר גם לרעיון כור ההיתוך, שביקש לעצב אתוס בסיסי אחיד לחברה: "כור ההיתוך הוא לא אתוס, אלא צורך קיומי של חברת מהגרים. גם מהגרים יהודים שהג- עו לארה"ב או למקומות אחרים בעולם נדרשו ושאלו להשתלב בסביבה המקומית. הם למדו את השפה, ולי-

**איפה
הממלכתיות?
פריקט
מיחד**

יונתן טל, "עת קציר", 2008

להשלים עם כפיית ערכים וזהות לאומית על הזהויות האינדיווידואליות השונות. הם תפסו את המדינה כ"אמנה חברתית" בין מיליוני אנשים פרטיים, שמוותרים למדינה רק מינימום של פעולות הכרחיות, והתנגדו לראות בה את הביטוי הלאומי הקולקטיבי שראה בה בךגוריון. לאור זאת הם פעלו במשך שנים רבות להחלפת הממלכתיות וכור ההיתוך ברעיון החדש של הרב־תרבותיות: לא עוד זהות ישראלית אחת, אלא לגיטימציה למגוון זהויות שונות.

בשנים האחרונות מתברר, ובמיוחד בימים אלה חיוני לומר זאת בפה מלא: גם הגישה הליברלית הייתה קיצונית מדי, וגם היא שפכה את התינוק עם המים. היא צדקה בכך שרצתה לאפשר ביטוי למגוון של מסורות בתחום התרבותי, מסורות של לבוש, מור זיקה ואוכל. אבל היא טעתה טעות קשה בהתנגדותה הגורפת לכור ההיתוך הערכי. חברה לא יכולה לתפקד אם אין בה הסכמה לפחות על ערכי יסוד בסיסיים. אם הרעיון הרב־תרבותי מוחל באופן גורף גם על תפיסות העולם, כי אז ניתנת אותה לגיטימציה והשיבות לתפיסות דמוקרטיות־ליברליות ולתפיסות תיאוקרטיות־משיחיות. כך הפכה התפיסה הרב־תרבותית, שהיוותה לכאורה מיצוי של הרעיון הליברלי, דווקא מכשיר להיבסת הדמוקרטיה הליברלית.

מה שנדרש עכשיו הוא חזרה לאיזון בין רב־תרבותיות וכור היתוך: הרב־תרבותיות צריכה להמשיך לשגשג בתחום שלשמו נועדה, שדה התרבות. אלף פרחים צריכים להימשיך לפרוח בתחום האופנה, האוכל, המוזיקה, התיאטרון ושאר ענפי התרבות. אבל בתחום הערכי צריכה להיות חזרה לתפיסת כור ההיתוך. לא, חלילה, שכל הישראלים אמורים לחשוב אותו דבר בשאלות של מדיניות חוץ וביטחון, כלכלה, זהות דתית וכדומה. אבל לגבי דיוקנה של המדינה והחברה כולה אכן צריך להיות חינוך על בסיס ערכי יסוד משותפים בסיסיים: דמותה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, מדינה שהיא מדינת הלאום של העם היהודי, לצד היותה גם מדינתם של כל אזרחיה; מדינה שמתקיים בה שוויון זכויות וחובות בין כלל האזרחים.

שתי רמות של זהות

האתגר הגדול במיוחד של הממלכתיות החדשה צריך להיות שילובם של השבטים הלא־ציוניים, החרדים והערבים, באתוס הממלכתי הישראלי. לשם כך חשוב שיטופחו בישראל שתי רמות של זהות: הרמה הלאומית, שבה יש ראל היא מדינת הלאום של העם היהודי, והרמה האזרחית, שבה כל [אזרחי] ישראל שווים, וערכים זה לזה. כשם של־רמת הזהות הלאומית יש סמלים משלה – יום העצמאות, דגל והמנון – כך צריך ממד הזהות האזרחי לזכות לסמלים מקבילים משלו: יום חג אזרחי, המנון, ואולי (לפחות בשלב מאוחר יותר) גם דגל.

בנוסף לכל אלה, מדינת ישראל צריכה לפעול לעיצוב חוקה, שהיא אחד המתכונים היעילים לעיצוב אתוס משותף. ואם חוקה מלאה היא עניין קשה להשגה, יש לעגן בחוק יסוד, משוריין ברוב עצום, לפחות את דמותה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. צריך לחייב את כל המגזרים בלימודי ליבה, שחייבים לכלול גם תוכניות לימודים משותפות בהיסטוריה ישראלית ואזרחות. ואם כנראה בלתי אפשרי, ואולי גם לא רצוי, ליצור מערכת חינוך משותפת אחת לכל השבטים, הרי לפחות צריכה מערכת החינוך לכלול תוכניות לימודים מסוימות שילמדו במשותף, וכן תוכניות לימוד על השבטים הישראליים השונים, ומפגשים רבים ככל האפשר ביניהם.

ולסיום, חשובה מאוד ההבחנה בין אינטרסים וערכים: למגזרים השונים שמורה הזכות להיאבק בעוצמה על הכי טוב שלהם. האינטרסים הקיומיים שלהם. אבל ברמה הערכית לא תיתכן במרחב הציבורי אלא פשרה מאוזנת בין תפיסות העולם השונות. אזרח, נצמד עוד כמה צעדים קדימה לעבר התחום הפרוסה כבר היום לנגד עינינו. ●

שפכנו את התינוק עם המים

הביקורת המוצדקת שנמתחה על פגמיה של הממלכתיות הבן־גוריונית יצרה תנועת מטוטלת של חברה שבטית ומגזרית מדי. עלינו למצוא את האיזון בין מגוון תרבותי מבורך ובין ערכי יסוד ולימודי ליבה משותפים

/ יאיר שלג /

שהפלמ"ח, שהיה הגרעין הקשה של הלוחמים ושפג גם את האבירות הכבדות ביותר במלחמת העצמאות, יצטרך להתפרק לטובת צבא ממלכתי שבו הם יידרשו לשרת, לפי עמים באותה מחלקה עצמה, לצד היריבים המרים עד לפני חודשים ספורים, אנשי האצ"ל והלח"י.

גם החוגים הדתיים התקשו לקבל את הרעיון שבצה"ל לא יהיו מחלקות דתיות נפרדות, כפי שהיו בהגנה ובפלמ"ח. שיתוף פעולה יוצא דופן של בךגוריון והרב שלמה גורן כפה זאת עליהם, עד שהצליחו לימים לעקוף את התביעה הממלכתית הזו, באמצעות הקמת מחלקות של בני ישיבות הסדר.

היהודי האשכנזי החדש

הממלכתיות של בךגוריון הייתה קיצונית מדי. היא שפכה את התינוק עם המים לפחות בשני מובנים: מצד אחד היא השעינה יותר מדי על המדינה, שכוחה הוא כח החוק והסמכות המשפטית, ובכך גרעה לא מעט מהאידיאליזם המתנרב שבא לידי ביטוי דווקא בתנועות הנבדלות השרינות. כך יצרה, למשל, מערכת חינוך ממלכתית הבנויה על המכנה המשותף הנמוך ביותר, והותירה את האידיאליזם המגויס רק באותם זרמים שבךגוריון ויתר להם על הממלכתיות: הזרם הדתי־לאומי והזרם החרדי.

אבל חטאה הגדול עוד יותר של הממלכתיות הבךגוריונית הייתה הניסיון לברוא את דמותו של "היהודי החדש", הממלכתי, בתבנית אנושית מסוימת מאוד: אשכנזי, חי' לוני, רצוי קיבוצניק. טיפוסים אנושיים אחרים, ומסורות תרבותיות אחרות, נדחו על הסף; הכוונה בעיקר למסורות מזרחיות ודתיות. אגב, גם הציונות הדתית, בעלת בריתה ההיסטורית של תנועת העבודה, חטאה באותו חטא: במורסדותיה לא הונחה המסורת הדתית אבל בהחלט הונחה המסורת המזרחית, ו"הנוסח האחד", כפי שנקרא אז נוסח התפילה, היה למעשה נוסח אשכנזי. מנהגי קהילות המזרח לא נחשבו ראויים לבוא בקהל.

היה גם משהו מאוד שתלטי בתביעה הממלכתית. לכן, ברבות השנים, הותקפה הממלכתיות ונזנחה משני כיוונים שונים: מבחינה תרבותית מרדו בה המזרחיים והדתיים, אלה שתרבותם הורחקה; ומבחינה אידיאולוגית, המשמר עותית עוד יותר, מרדו בה החוגים הליברליים, שלא יכלו

ככל שהחברה הישראלית התפרקה בעשורים האחרונים, וביתר שאת בשנה האחרונה, לשבטיה השונים, כך גוברת בה הכמיהה ל"ממלכתיות". אבל נדמה שכל מגזר וכל קבוצה אידיאולוגית מדמיינים להם ממלכתיות משלהם; מזהים את ערכיהם עם הערכים הנדרשים למדינה ולחברה כולה, וממילא הם הם הערכים הממלכתיים.

כדי לחתור לשורשיו של מושג הממלכתיות יש לחזור למשנתו של האיש שטבע את המונח הזה, לפחות בהקשרו הישראלי (וממילא מדובר במונח שאינו מיתרגם בקלות לשפות אחרות): דוד בךגוריון. כבר משעה שנבחר בךגוריון לעמוד בראש הסוכנות היהודית, ב־1933, הוא חיבר ספרון קטן בשם "ממעמד לעם", ופרס בו את עיקרי משנתו הממלכתית. במסמך הזה הוא פנה בעיקר לאנשי שלו, אנשי תנועת העבודה, ובישר להם כי משעה שנבחרו לע"מ מוד בראש התנועה הציונית עליהם להפסיק לחשוב במונחים תנועתיים ומעמדיים (ברוח "מלחמת המעמדות" המרקסיסטית), ולעבור לחשיבה במונחים כלל־לאומיים. זוהי אפוא תמציתה של הממלכתיות: העדפת האינטרס הלאומי על פני כל אינטרס אישי, סקטוריאלי או אידיאולוגיה ספציפית אחרת.

חשוב להרגיש: ברור שכל תנועה זכאית לפעול למימוש תפיסתה אם היא מאמינה שקידומן יקדם גם את האינטרס הלאומי. אבל אם המציאות מבחירה לה שפעור לה למען ערכיה פוגעת באינטרסים לאומיים אחרים, כמו לכידות חברתית ולאומית – עליה להעדיף את האינטרס הלאומי הכולל. בךגוריון הבין שבלי גישה ממלכתית לא יצליח במשימתו העיקרית, הקשה עוד יותר מעצם הקמת המדינה: בנייה של אומה חדשה ממיליוני הפליטים שהגיעו לארץ מכל קצוות תבל והביאו עימם מסורות ותפישות עולם שונות ומנוגדות. "כור ההיתוך" המפורסם, שהיה אמור להתממש בצבא ובמערכת החינוך, נועד בריוק לשם כך.

לזכותו של בךגוריון ייאמר שהוא הציב את התביעה הזו קודם כול בפני אנשי תנועתו. וזה לא היה קל. הם, שהאמינו בכנות שתפיסתם היא האינטרס הלאומי, התקשו לקבל את פירוק זרם העובדים של מערכת החינוך לטובת חינוך ממלכתי; והתקשו לקבל גם את הרעיון

קול קורא

בתפר שבין חקיקת הסבירות לתשעה באב התקיים בירושלים אירוע "שירה מדוברת", שהפגיש את הכאבים והחרדות מימין ומשמאל. עקורי גוש קטיף מזה ומוחי קפלן מזה עלו על הבמה והוכיחו שהקשבה עמוקה למחנה השני היא עניין אפשרי בהחלט / פנינה גפן /

"אין לי בעיה שיהיה קשה ונוקב, רק שיהיה על במה אחת. היום יש תיבות תהודה נפרדות". מנחי הסדנה, צביה מרגליות ויואב טלמור צילום: תמר שרה קפסוטו

של חרדת הנטישה. והדחייה... אתם מבינים? / אני ילדת ההתנתקות שמנסה להתחבר שוב ושוב / אבל למה יש להתחבר? / לגוף שנלחם בעצמו? / למוח שמתעלם מכל האיברים שלו? / צד ימין לא רואה את שנאול ושנאול לא את ימין. / וכאילו אין אמצע! / אז אולי כדאי כבר להתנתק? להינמק?... (מתוך "להגן על בית", מורן תנעמי).

בשיחה שקיימנו לאחר האירוע סיפרה תנעמי על מה שהביא אותה להצטרף אליו: "מאז הפינוי הסתור בבתי עם הרבה כעס. אף אחד לא שאל מה שלומנו. הרגשתי שהכאב שלי מושקע מצד החברה, שאין אוזן קשבת. אזרחים הסתובבו במדינה כאילו לא קרה כלום, בעוד שאנחנו עברנו טלטלה. היו שנים ששלחתי בק שות לעיתונאים כדי לפרוק מה שקשה, אבל אף אחד לא הגיב. היחיד שהיה מוכן להקשיב היה אברי גלעד. יום למחרת שכתבתי לו הוא כבר הזמין אותי לתוכנית הבוקר שלו. לכן כשהגיע אליי הקוליקורא להשתתף בערב הזה, לקחתי אותו בשתי ידיים".

הדוברים בערב השתתפו תחילה בסדנת כתיבה, שבה למדו לתת קול לתחושותיהם, עיברו את מי לותיהם והכינו את הטקסט שיישאו בפני הקהל. היו בה, כמו בערב עצמו, אנשי ימין ושנאול. באופן מפתיע, תיע אולי, תנעמי מספרת שהתחושות הטעונות עלו בה דווקא מול מי שמשתייכים למחנה שלה. "מול אני שים מהשנאול דווקא היתה לי הבנה. הדברים שלהם לא הציתו כי כעס, ולפעמים אפילו הייתה בי הודרות

טיסים לאירוע נמכרו תוך זמן קצר, הוחלט להעביר את הערב לאולם גדול יותר. תוך פחות מ-24 שעות הוכרו שוב על "סולד אאוט", מה שהעיד עד כמה תחושת השבר הלאומי בוערת ודחופה.

באולם עצמו, האווירה לפני תחילת האירוע הייתה ניחוחה, אפילו קלילה, אבל לכולם היה ברור שברגע שהמיקרופונים יפתחו היא תהפוך לכבדה וטעונה. אין דרך לייפות את הכאב. מי שהקשיב היטב שמע את הרעד בקולות, את ההשתהות שלפני משפטים מרמזים במיוחד. הדוברים עמדו מול הקהל והניחו מולו את הלב, חשוף ופגיע.

"אני תוצאה של גוש בגרון"

מורן תנעמי גדלה במושב ג'אור בגוש קטיף, ופר' נתה משם בגיל 17. הקטע שהשמיעה עסק בחוויות השבר והניתוק שהותיר בה הפינוי:

...חיבתתי את הדלת כמעט שעה / לא הצלחתי ללכת. / אז השארתי רק את היד והמצח ככה על הדלת. / עוד רגע, עוד קצת, עוד דקה. / אני זוכרת את הנשימות והמחשבות שלי במוח אומרות / את צריכה להתנתק. עכשיו. / נשמתי חזק ופשוט סובבת את הגב והלכתי מהר... / שלא אציץ, שלא אצליח להתנתק. / אבל התנתקתי. מאז ועד היום. / אז אני תוצאה. / אני תוצאה של גוש בגרון / של החלק הלא מודע שאף אחד לא שם לב אליו בכלל / אני תוצאה של שריטות וצלוקות / של בגידה / של כאב נורא. /

לילה לפני תשעה באב, ואולם התיאטרון בבית מו"א בירושלים הומה ומתפקע. קצת קשה לנחש את אופי ההתכנסות לפי פרופיל הקהל: באולם נצפים מטפחות, כיפות וזקנים, ולצידם צעירים שזופים ומקועקעים. מתברר שהמפגש בין הקצוות הוא האירוע עצמו: בשיתוף פעולה נדיר בין מרכז מורשת גוש קטיף לפואטרי סלאם ישראל, התקיים ערב שנשא את הכותרת "שנתגרש? באטל ספוקן וורד על הקרע בחברה הישראלית". בזה אחר זה עלו על הבמה חמישה עשר גברים ונשים, חלקם בוזגות משני צידי המתרס – הרתי והחילוני, הימני והשמאלני – והטיחו בקהל שירה מדוברת, השואבת את מילותיה מפצעי העומק בחברה, או וגם היום.

הייתה שם זו שמסמנים אותה מיד בגלל המטפחת; זה שחש אשמה מול הבתים הנטושים של ערביי 48; זו שהתנתקה מעצמה בעקבות ההתנתקות מגוש קטיף; זה שמתעקש להיות פשרן רדיקלי; זו שתמיד נתקעת כשהיא מתחילה לשתף בחוויות שורטות של ילדות ביו"ש; זה שהמחאה היא כל מה שנותר לו; זה שקורע את עצמו למען כולם אבל לא יהיה שווה כלום כי הוא רק מתנחל. סוגיות פוליטיות הופכות לאישיות מאוד כשמדובר בספוקן.

האירוע התקיים יום למחרת ההצבעה בכנסת על החוק לביטול עילת הסבירות. כותרת הערב, "שנת גרש?", הדהדה אמירות שנשמעות במרחב הציבורי, ברשתות החברתיות ובמאמרי דעה. לאחר שכל הכר

להקשיב ולהבין".

בלי סיסמאות ואידאולוגיה

מרכז מורשת גוש קטיף מקיים בשנים האחרונות ערכי פואטרי סלאם לקראת תשעה באב. "קול קורא" שמתפרסם לקראתו מוזמין משתתפים להצטרף לסדנה בהנחיית אמנית הספוקדוורד צביה מרגליות, ולצאת ממנה עם יצירה שתועלה מול קהל. השנה, כאמור, האירוע כולו התקיים בשיתוף פעולה עם פואטרי סלאם ישראל, במטרה להרחיב את שורות השיח אל מחוץ לגבולות המגזר. מרגליות פנתה אל יואב טלי מור, מוזיקאי, אמן ספוקדוורד ומנהל אגף הסדנאות בפואטריסלאם ישראל, וכיידר ותיק מהצד השני של המפה הציעה לו להנחות את הסדנה יחד איתה. ההפקה יצאה לדרך בניצוחו של יפתח ליבוביץ', נציג פואטריסלאם ישראל.

אני שואלת את טלמור מה גרם לו ללכת על הפי רויקט. אחרי הכל, מורשת גוש קטיף היא לא חלק מהעולם שלו. "אחרי כמה שבועות של מחאה הגעתי למצב אישי קשה, רגשית ונפשית", הוא משתף. "לא יכולתי להתנתק לשנייה מהרשתות ומההפגנות, והגיתי עתה לתחושה שאני טובע באוקיינוס של רעל ואין לי אור. ואז, כשצביה פנתה אליי, זה היה להתפרץ לדלת פתוחה מאוד".

עם פרסום הקול-קורא להשתתפות, טלמור ומרי גליות קיבלו הרבה פניות מימין, רובם מעקרי גוש קטיף. מהשמאל היה קשה יותר לגייס משתתפים.

איך אתה מסביר את זה שמימין יש נכונות בולטת יותר לשיח, מה שפחות קורה בשמאל?

"מי שמתנגד ומוחה נמצא בסיטואציה של מלחמה על החיים שלו, וכל האנרגיות מרוכזות בזה. העצבים חשופים מאוד, רגשית ונפשית, ובמצב כזה קשה לך לקחת הפסקה ולהתחיל לדבר עם מי שבתפיסה שלך מתנגד לעקרונות הקיום שלך. במהלך הסדנה עלה כמה פעמים הקישור בין העקירה ובין הסיטואציה עכשיו. אני תוהה אם היו מציעים סדנה כזאת לאנשים האלה לפני 18 שנה, כמה פניות היתה להם לייצור שיח".

אני מציינת שדווקא היו אז ניסיונות לשיח, כמו מיום "פנים אל פנים" והמעבר מבית לבית, אך במבחן התוצאה גוש קטיף לא הצליח להתנחל בלבבות. ישנם רבים בעם שגוש קטיף היה ונשאר בעבורם חבל ארץ לא נודע ולא רלוונטי. למרות השנים שחלפו הפצע עדיין כואב, והחומרים שנכתבו בסדנה ממחישים עד כמה. אני שואלת את טלמור על החוויה שלו כמנחה שגורם ליוצרים להשמיע אמירות מחץ שלעיתים מנרדות בתכלית להשקפת עולמו.

"כשאני נכנס לעבודה אמנותית אני עובד עם אדם ועוזר לו לדבר בצורה המיטבית, זה התפקיד שלי", הוא משיב. "ברגע שאדם מדבר את עצמו ולא בסיסמאות, אז גם אם הוא יגיד דברים שמקפיצים אותי, ויש כאלה, זו עדיין דעה. התחושה הסובייקטיבית של הכאב, התסכול והרצון להישמע הם עניין אוניברסלי".

גם כמנחה, טלמור חש שהוא נתרם מהמפגש. "זה אפשר לי לפגוש את המקומות שנמצאים מתחת לשכבות של אידאולוגיה, ולהבין מה יש מתחת לכל מיני אמירות שהקפיצו אותי, כשהשוו למשל בין מה שקורה עכשיו ובין הגירוש מגוש קטיף. אני עדיין יכול לא להסכים, אבל אני הרבה יותר מבין".

ערב לפני המופע ישב טלמור לכתוב קטע ספוקן וורד משלו, והפך לאחד הדוברים באירוע. "ביום של ההצבעה, ערב לפני האירוע, היינו בקפלן", הוא מספר מה גרם לו לעלות לבמה עם מילים משלו. "היתה אליי מות קשה של המשטרה. היינו מאוד טעונים, ויום לפני כן היה אצלנו מפגש משפחתי. היה מפגש קשה, לא כי התווכחנו אלא כי הכול טעון ורגיש ואנחנו אשכנזים ששומרים בכטן. יש לי אחות שחורה בתשובה ושייכת

היום לצינונות הדתית. היה רגע שבו נפתח דיבור על זה שאי אפשר לדבר על כלום. כשישכתי לכתוב את הטקסט, הוא יצא ממני בסערה. כל כמה שורות עצרתי והתפרקתי בככי".

....אחותי לא תפגוש אותי בפסח לצהריים עם הילדים / כי אסור לה לראות אותנו אוכלים חמץ / זה לא שהיא נכנסת לי לצלחת / היא פשוט לא נכנסת בכלל / היא לא נכנסת לזה / לכל מה שקורה / היא מאמינה שזה הכל חלק מתוכנית גדולה / היא מאמינה שכל עכבה לטובה / שהנה הנה באה הגאולה / ושפשוט בדרך יש קיצונים משני הצדדים / הנה למשל / מצד אחד / מי שרצחו את אמיל גרינצווייג ואת יצחק רבין ושרפו את משפחת דוואבשה ואת חווארה / ומהצד השני - / יש קיצונים משני הצדדים. ברור. / הנה למשל / מצד אחד / מי ששורקים ובים עם מוטות ברזל ודורסים מפגינים / ומהצד השני - / יש קיצונים משני הצדדים. ברור. / אבל אחותי כבר מזמן לא מקשיבה.... (מתוך "אחותי", יואב טלמור).

נדמה כי כל צד עסוק בכאב שלו או בביקורת כלפי האחר. האם בספוקן יש מקום גם למבט רפלקסיבי? לחשבון נפש?

"בסדנה עברנו דרך המקומות הללו בצורה יזומה. הייתה לזה נוכחות בקטע האחרון בערב כשעלה זוג, נציגות מכל צד, והם הפנו את המבט פנימה. אם אני מדבר מהצד של המחאה, יש איוז תחושה שעכשיו הזמן לשים את כל האנרגיות קדימה. ברמה האישית התברר ננות פנימית זה דבר סופר-חשוב. לא תמיד אני מצליח, אבל יש לזה מקום. מה שיפה ב'אנר הזה שאין בו חרקים, ואפשר להביא את כל מה שעולה".

איך יצאת מהערב הזה?
"עם הרבה תחושות, לכל הכיוונים. הגעתי אחרי יממה לא פשוטה שממנה נכתב הטקסט, וגם עם תחרות שהתקווה נמצאת במקום הזה, שבו אנשים באים להקשיב ולהזדהות. הערב היה מאוד עוצמתי כי זה היה ערב שהקשיבו בו, וגם לקבוצה שהעלתה חומרים זה היה חתיכת מסע. ניגשו אלי בסוף הערב ונתנו לי חי

מורן תנעמי
צילום: ינה עבדי טובול

יואב טלמור: "אחרי כמה שבועות של מחאה הגעתי למצב אישי קשה, רגשית ונפשית. לא יכולתי להתנתק לשנייה מהרשתות ומההפגנות, והגעתי לתחושה שאני טובע באוקיינוס של רעל ואין לי אור. ואז, כשצביה פנתה אליי, זה היה להתפרץ לדלת פתוחה מאוד"

בוק, שמעתי נשים בקהל אומרות 'כל המדינה הייתה צריכה להיות בערב הזה'. אחד המשפטים שיוצא לי להגייד לא מעט בסדנאות זה שלעמוד על במה ולדבר לב זה מעשה הרבה יותר אמיץ מאשר לצעוק סיסמאות. ואני חושב שאפשר היה לראות ולהרגיש את זה בערב. כשלב חשוף פוגש עוד לבבות זה מביא לריפוי אישי וקבוצתי. אני לא יודע לאן אנחנו הולכים. יש לי פחד גדול ותקווה גדולה".

חמש דקות למחשבה

אירוע הספוקן הראשון של מרכז מורשת גוש קטיף, לפני כחמש שנים, נולד ביוזמתה של צביה מרגליות. היא קיבלה מהם הזמנה לכתוב עבור כנס קטע ספוקן על העקירה, מה שהוליד קטע בשם "מגורשת". באותם ימים הייתה לה פינה בתוכנית "מהצד השני" של גיא זוהר. היא השמיעה שם את הקטע והוא קיבל תפוצה רחבה והדים רבים. מרכז גוש קטיף ביקש להמשיך ול"עשות זאת, אך מרגליות אמרה: "למה שרק אני אעשה את זה? בואו נציע לאנשים לעלות עם חומרים משלהם. נגייס את מי שזה ברמם ונעשה להם הכנה".

המשך בעמ' 19 <<

כלפי המאבק שלהם. הכעס החזק שלי בתקופת הפינוי היה דווקא כלפי המגזר הדתי. הקהילה ידעה להשתמש בי טוב טוב בתור בת 17 - לקחת להפגנות, לייצר מחאה, לעבור מבית לבית. אחר כך כבר לא ראו אותנו. הפיצויות היו מגיל 18 ומעלה. לא היה עם מי לדבר כי כל אחד היה עסוק בלדאוג לעצמו. היה גם כעס על קהילות שהסתדרו ולא עזרו לאחרים, אלה שנשארו בקראוולות לתקופה ארוכה. הרגשתי שהם דואגים רק לעצמם, הפוך מהערכים שגדלתי עליהם.

"בעבודה הסדנאית, למשל, ציוותו אותי למישהי מנוהדקלים, והגישה שלה הייתה שהכול טוב עכשיו, שאמנם החול והנוף אחרים אבל לא חסר להם כלום. הכעס בער בתוכי. איך את מועזה לחשוב ככה, בזמן שיש מי שנוזק לתקופה ארוכה ואף אחד לא עוזר לו? בסוף הסדנה הרגשתי שעשיתי שלום עם החלק הזה, שהצלחתי לשחרר את הכעס כלפי המגזר. את השלום עשיתי דווקא בתוך הבית, לא מחוץ למגזר. הבנתי שכולנו רוצים אותו דבר בסופו של דבר".

תהליך הכתיבה של הקטע לערב היה לא קל עבורה, אבל משחרר ותרפויטי. "כדי להצליח לכתוב הייתי צריכה להיכנס שוב למצב רגשי שמוציא כאבים מחדש. הלכתי לדברים שכתבתי לעצמי בעבר והוצאתי משם מילות מפתח. אחרי הערב על הבמה הרגשתי איך כעסים נפרקים ממני לאט לאט, ולמחרת קמתי עם הרבה אוויר. הייתה תחושה של השלמה. מבחינת התהליך כולו, הסדנה הייתה לי כמו עוגן. מקום לדבר,

חלוקה בלתי אפשרית

הפיצול בין היסוד הדתי ליסוד הלאומי הוא מורשת מלאכותית של הגלות. השיבה לארץ אבותינו דורשת מאיתנו לארוג משניהם נרטיב יהודי-ישראלי חדש / **בנצי גיטפאן** /

עליזה בורשק, "מעמקים", צבעי זכוכית, 2022

אלא שאת הלאום היהודי לא ניתן לנתק מתוכנו הדתי ובעצם ממה שהוא, כשם שלא ניתן לבדל את המושג ים ממים. הלאום היהודי אינו עוד לאום ארצי שהטריטוריה מגדירה אותו; הוא לאום שנוצר יש מאין, מנותק מטריטוריה. גלות מצרים והיציאה מעברות לחרות עצמאית, כמו גם לקיחת אחריות והאתוס המניע של עם "שיש לו אלוהים", אם כי שות דתית ממשית ואם כאגדת כוח עליון המגלמת ערכי מורשת משותפים – הם חומרי הגלם של הלאומיות היהודית. מבחינה זו היסוד הדתי לגווניו – יהיה זה אורתודוקסי, קונסרבטיבי או רפורמי – הוא אינהרנטי לזהות הלאומית כסיפור המורשת הלאומי, אף שאינו מחייב לקבל אורח חיים דתי.

את הקמת המדינה ליוותה תפיסת פיצול הזהות הגלותית. אותן תפיסות שביקשו לשלוף את המר-כיב הלאומי מהיסוד הדתי, בניסיון להשתלב במרחב אוניברסלי, נעו על רצף מגוון ביחס לדת. מציונות דתית, דרך ניסיון לבסס את האתוס הלאומי על מסורת ומורשת (נוסח ברל כצנלסון), עד לחילוי-ניות כנענית. הרוח שהניעה חלק ניכר מהמנהיגים באה אומנם מבית אבא והתבטאה בביכורי שבועות, בסיפורי החשמונאים ועוד, אך נגיעות מורשת אלו לא עברו לדור הבא.

הזהות הלאומית עוצבה מחדש וניסתה לספר סיפור חדש, מנותק ממורשת עבר. תפיסת ישראל כמדינת ממ"ד – מדינת מקלט ליהודים, ללא ממד ותוכן יהודי ממש – ממשיכה להחזיק בנרטיב הג'לוחי השואף להשתלב במרחב וליצור קהילה אזרחית מתבוללת בתוך עצמה. זו אינה התבוללות קלאסית הנובעת מנישואים ללא יהודים, אלא כזו המרוקנת מעצמה את יהדותה, בשאיפה להתערות במשפחת העמים. זהות שהסיפור שלה הוא האין סיפור.

בתחרות בין שני הנרטיבים הגלותיים הללו, ניצח בסופו של תהליך מי שהיה לו סיפור, גם אם הוא סיפור השטעטל הגלותי. אבל כפי שכולנו חווים בימים אלה, היה זה ניצחון פירוט. כי הסיפור היהודי הזה לא סופר מחדש באופן שיתאים למציאות של חידוש העצמאות היהודית. כך העמיק השטעטל בין המחנות, כאשר מחנה אחד מבצע לוגיקה אופ' ליסוד היהודי בזהות הלאומית, והמחנה האחר לא מבצע את הריסטארט; אותו אתחול מחדש הנדרש במעבר מגלות למציאות של עצמאות מדינית.

נאום מכונן לדור הבנים

בימים אלה אנו קוראים את ספר דברים, המכיל

טות בישראל 2023 חשפה תמונת קיטוב ושטע של מחרל היסטורי. המעבר מאלפיים שנות גלות למציאות של עצמאות מדינית לא לווה בניסיון להתאים את שני הנרטיבים הגלותיים הנ"ל, וליי-צור סינתזה תואמת למציאות החדשה. כך נוצרה אנומליה שבה 75 שנה אנו לכודים במלכוד פיצול מלאכותי של שני נרטיבים גלותיים המושרשים בשני גושים מובהקים, כשכל אחד מהן מאמץ לעצמו זהות נרטיב גלותי מעוות. נרטיבים אלה נותרו כפצעים פתוחים במציאות החדשה, וסיפחו אל תוכן עם הזמן מוגלה זיהומית שהצטברה עד שהתפוצצה ברעש גדול, עם כינונה לראשונה של קואליציה "השטעטל מלא מלא", שחידדה את תמונת הקיטוב והשטעטל ומאיימת למוטט את המפעל הציוני.

כך ניצבים זה מול זה שני הגו-שים: מצד אחד גוש אמוני הנאחז בנרטיב הדתי שעוצב על ידי האור-תודוקסיה החרדית וממשיך לדבוק במודל השטעטל הגלותי, תוך הגבהת חומות וביסוס חברת לומדים פסיבית, ובשוליו ביטויי הקצנה דתית ותפי-סות חשוכות הנתלות ביהדות; מצד שני גוש האליטות, דור ההמשך של האבות המייסדים, שירש נרטיב לאומי ללא תוכן וללא שורשים, והדגים את חוסר ההיתכנות באימוץ זהות לאומית ריקה.

הפלג התל אביבי

הניסיון שאליו שואף שלג, לפצל ולנתק מר-כיבים לאומיים מהתשתית הדתית, עולה באש האנרכיסטית מכאן ומשם: מכאן – הפשקווילים בסמטאות מאה שערים ומחאות הפלג הירושלמי, ומשם – מחאת המרי של "הפלג התל אביבי" כבי-כול, מבעירי הכבישים ושורפי האסמים. דור ההמי-שך של הציונות הסוציאליסטית משלם את מחיר הניסיון לבודד את המרכיב הלאומי, ולאמץ את הנרטיב הגלותי האלטרנטיבי כיסוד לאומי אמורפי ריק מתוכן, שמוגדר על ידי הטריטוריה והשפה ולא על ידי הדת.

במאמרו "שטעטל עם דגל" שפורסם כאן לפני שבועיים, עמד יאיר שלג על "הפרי-דוקס היהודי" כלשונו, של כפל הזהויות – היסוד הדתי והיסוד הלאומי. לפי התזה של שלג, העם היהודי שרד בשל הזהות הכפולה: בגלות הרת הייתה המרכיב המשמר, ואילו בעידן הריבונות יש להעדיף על פניה את היסוד הלאומי. לפי שלג, היסוד הדתי, שאליו הוא מספח את הקנאות הר-תית לסוגיה, הוא מרכיב נפיץ ומחולל-חורבן בעידן של ריבונות עצמאית. זאת בניגוד ליסוד הלאומי, המחייב סובלנות ותחושת לכידות.

ואולם, המציאות טופחת על פני הפרדיגמה הזו. רעידת האד-מה הלאומית שאנו בעיצומה, המאיימת למוטט את כל מה שבי-נינו כאן, חושפת את המחיר הנר-רא שגורר אחריו הניסיון לפצל את "יחידת האטום" של הזהות היהודית ליסודות נפרדים כביכול – יסוד דתי-גלותי ויסוד לאומי אמורפי, המנותק מעצמו ומנסה לחלץ מהיסוד הדתי תוכן מגוחך, המצומצם לערצה לציון.

האמת ניתנת להיאמר: תפיסת פיצול זו היא תולדת פיצול-זהות מלאכותי שנוצר בגלות ארוכה. החל מהמאה ה-17, עם תחילת מגמת השילוב והאמנציפציה – נוסף לנרטיב הדתי-גלותי המסתגר, זה שהתמקד בארון הספרים הלמדני ובי-קידוש מסגרת דתית בדלנית ככורח מתבקש במי-ציאות של עם ללא ארץ, נרטיב גלותי שני, שביקש להתערות בחברה האזרחית. המגמות החדשות הת-עצמו בתקופת ההשכלה, על קו רצף שהחל מ"היה יהודי בביתך ואדם בצאתך" מבית מדרשו של משה מנדלסון, ועד התבוללות ממשית. שירו של המי-שורר יהודה לייב גורדון, "הקיצה עמי", שקרא להתעוררות ויציאה מהשטעטל, המחיש את הצורך בנרטיב שישמש אנטי-תזה לנרטיב הדתי-גלותי. הנרטיב החדש ביקש לספוג אל תוכו את הרעיונות האוניברסליים ולהשתלב במשפחת העמים. התפרצות הלכה הרוחת של מחאת האלי-

עו"ד בנצי גיטפאן הוא איש עסקים ומיזמי תנועת "מתחברים - יהדות ישראלית"

תגובות

« המשך מעמ' 13

יהודים, לא השתמשו בעינוי פיזי נגד חשודים יהודים עד שנת 2015, וכל אנשי המחותרת היהודית יצאו מהכלא לפני שהגיעו לעשר שנים. הרבה יותר טוב להיות יהודי בכלא של מדינתנו מלהיות פלסטיני. מעניין לראות שהרב וסרמן כתב ספר על הרב קוק. הרב קוק מצא טוב אפילו ברעיונות של שפי נווה ושופנהאואר, וקל וחומר במסירות נפש של חילונים למען העם היהודי. הוא כתב שצריך למד צוא את האמת במחנות השונים. נכון שהרבה דברים השתנו מאז, אבל גם היום לא קשה למצוא טוב בש"מאל הליברלי (לדוגמה מניעת צער בעלי חיים דרך צמחונות וטבעונות). זאת אומרת, אין הרבה מכנה משותף בין הרב קוק והרב וסרמן.

יצחק בלאו

הרב יצחק בלאו הוא ראש ישיבת אורייתא בירושלים המיועדת לבני חו"ל

אנחנו לא דתיי מחמד

מפריעה לי המחשבה שלפיה אנשי ימין דתיים שקוראים להסכמה רחבה רוצים בעצם להיות דתיי מחמד של החילונים. בעיניי, הרצון שלי ושל הרר

את דוגמת המופת לביצוע הריסטארט הנדרש במר עבר מגלות לעצמאות; אותו אתחול מחדש, שאמור לנטוע נרטיב ואתוס מעורכן שיעניקו את החוסן הנדרש לעצמאות לאומית. נאווו האחרון של משה בערבות מואב, באונוי דור הבנים שעומד להיכנס לארץ, הוא נאווו אתחול מחדש של הסיפור היהודי, כאשר חטיבת הפרשות המסיימת את ספר במדבר, החל מפרשת חוקת, משמשת לו פרומו.

תיאור החיסול המטפורי בספר במדבר של דור יוצאי מצרים, שנשללה מהם אופציית הכניסה לארץ, מגלם מסר: אי אפשר להטמיע סיפור ונרטיב ארץ-ישראלי בדור שגדל על הסיפור הגלתי ההפוך. נרטיב שגדלים עליו הוא בלתי הפיך. לא לחינם פרשת בני גד ובני ראובן ממוקמת בספר במדבר לקראת סיומה של חטיבת המעבר הביך דורי. זוהי פרשייה שמתמצנת את מסע החלפת הדיסקט הלאומי לקראת הכניסה לארץ. משפת עיניים כבויות, הנכנעות למציאות החומרית של דור יוצאי מצרים, לדיבור החדש של דור הבנים: "נַחֲנוּ נַעֲבֹד חַלּוּצִים". דור מצויד באמונה ובקול אידאולוגי מהפכני, המעניק תעצומות נפש ועוז רוח הנדרשים טרם כניסה לארץ וכתנאי מרכזי להישרדות לאומית בה.

הבה נראה איך בונה משה נרטיב חדש לדור הבנים הנכנס לארץ: "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל... הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֹר". משה, איש המטה, עכשיו מדבר. ועוד איך. זה כבר סיפור חדש. כל הסיפור ההיסטורי מקבל עתה שינוי וביאור. הוא יסופר מחדש בשפה שתתאים לנרטיב שצריך להטמיע בעם. סיפור שכולו "ביאור", כמעט מדרש על התקופה.

הסיפור הזה לא צריך להיצמד לעובדות ההיסטוריות. מה שהתרחש בפועל, פחות חשוב. כשרר צים להנחיל נרטיב חדש, יש צורך לפעמים להתנתק מעובדות היסטוריות ולספר את הסיפור מחדש בטי רמינולוגיה מתאימה. הסמנטיקה החדשה של הסיפור שמציע משה מעמידה במרכז את העם. הכול סובב סביבם, הם שצריכים מעתה להגשים ייעוד, להוביל, לפעול, ליוזם. לכן לאורך כל הנאום הכול סובב סביב "האתם, לכם, אתכם, למענכם". לכן גם סיפור המרגלים מסופר מחדש. זה כבר לא הסיפור ההיסטורי שמתואר בספר במדבר, שבו ה' פונה למשה, "שָׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן", אלא סיפור מומצא מחדש, שבו העם הוא היוזם: "וַיִּתְּקְבוּ אֶלֵי כָלְכֶם וַתֹּאמְרוּ נְשַׁלְחָה אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וַיִּחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ וַיִּשְׁבוּ אֶתְנוּ דְבַר אֶת הַדֶּבֶר אֲשֶׁר נַעֲלָה בָּהּ וְאֵת הַעֲרִים אֲשֶׁר נְבֹא אֲלֵיהֶן".

זה הסיפור הישראלי המחודש שמטמיע בנו משה. הכול הופך לסיפור של "אני ואתם". הדרישה והיוזמה צריכה להגיע מכם. אם תרצו, הסמנטיקה של הנאום ציונית מאור, תוך שימוש במונחים של כיבוש, ירושת הארץ, התיישבות והתנחלות. "דַּבֵּר לְכֶם שִׁבְת בְּהָר הַזֶּה", אומר משה. נגמר סיפור הישיבה, עכשיו אתם צריכים לנוע. "פָּנּוּ וְסַעוּ לְכֶם וּבֹאוּ הָרַ הָאֲמָרִי... בֹּאוּ וְרִשְׁוּ אֶת הָאָרֶץ... עֲלֵה רִש". הסיפור הציוני החדש של משה שזור בתיאור הארץ הטובה, שמגיע לשיאו בפרשת ואתחנן: "אֲעֲבֹרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהוּא הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵּנוּ". כמעט אפשר לשמוע את להקת פיקוד דרום שרה את מילותיו של רודו ברק "ארץ ישראל יפה, ארץ ישראל פורחת, והעמק הוא כפי תור ופרח, וההר הוא פרח וכפתור...".

אולי מקורו של המשבר בחברה הישראלית נעוץ בכך שלא סיפרנו לעצמנו עם חידוש העצי מאות המדינית סיפור יהודי-ישראלי חדש. נשארנו עם שני ערוצי הסיפור הארכאי הגלתי, המתקור טטים ביניהם. ●

מים לי בהסכמה רחבה נובע מתפיסת האחריות שבאה עם הכוח: עכשיו אנחנו בשלטון, ומאי דסני עליך לחברך לא תעביר. וכן, יש צורך לבדוק את הצדק שבדברים של הצד השני, כי הממשלה והכוח חשודים על שחיתות ועל אי התחשבות בשיקולים חשובים כמו אקלים ושמירת הסביבה, מתוך אינטי רסים כלכליים של השרים, ועוד הרבה.

חיוני בעיניי לשמור על השותפות של החלקים השונים בעם כדי להמשיך ולשפר את כל המערך כות במדינת ישראל, ובמיוחד את מערכת החינוך והרווחה. חבל שכל כך הרבה אנרגיה יוצאת למאבק ולא לעבודה למען מטרות משותפות חשובות ביותר. אני מצטער שחלקים מכובדים במגזר שלי רואים צורך להשמיץ אותי ולראות בעין לא טובה את המניעים שלי ושל הדומים לי. זו סטייה מהעין הטובה של תלמידיו של אברהם אבינו ומהראייה של הרב קוק על החשיבות בעבודה משותפת של המרכז הליברלי, המרכז הלאומי והמרכז התורני.

עלינו לשאוף לעין טובה ולשיתוף מאמצים גם בתוך הציבור הדתי-לאומי וגם עם ציבורים נוספים. **אפרת רייטר**
אפרת רייטר היא פעילה חברתית

זה לא שלום בית אלא כניעה

הרב אברהם וסרמן משיב:

א. "לפעול בעוצמה רבה" איננה תכנית לסרבנות, אף שהיום הסרבנות הפכה לנשק לגיטימי – מה שהיה אסור לחלוטין בזמן הגיי רוש מגוש קטיף. זה מראה בדיוק את התופעה שעליה הצבעתי במאמרי. הדרישה ממני לפרש למה התכוונתי אף היא חלק מאותה חולשה שעליה הצבעתי, כשאנו חוששים מהצל של עצמנו ותמיד עלינו להתנצל. אני לא שם.

ב. "חלוקת העבודה" הקיימת שבה חילוניים נים שולטים ודתיים נשלטים, היא רקובה ועיקומה. לא קוראים לזה "שלום בית", קוראים לזה כניעה.

ג. קשה לי להבין כיצד אפשר שלא לראות את ההדרה הקיצונית של הסרוגים מכל המערכת, למעט ייצוג סמלי שלא יכול להשפיע השפעה של ממש. זאת למרות מקרים ספורים וקצרי מועד שבהם ניתן ייצוג כזה. העובדה שזמר מצליח להתחבב על הקהל היא עניין וולונטרי, ואינה קשורה למערכות הממסדיות שהן הקובעות את סדר היום במדינת ישראל. גם השתלבות של עיתונאים או שחקנים ספורים אינה משנה את תמונת הרוב החילוני הברורה, בלי שום פרופורציה לחלק היחסי באוכלוסייה.

ד. לא טענתי שהכול עניין של שנאה, אף שהיא קיימת בחלק ניכר של כלי התקשורת, כולל קריקטורות בניחוח אנטישמי, או במי סווה של "הומור" לא מצחיק. ובעיקר, לא לגיטימי לדחוק את רגלינו מחמת התנגדות אידאולוגית, כמו קצין שקידומו נעצר כשה תבטא במילים מן המקורות.

ה. על המגמה המשיחית בציונות הדתית חתום הרב קוק עצמו, שגם את הציונות החיי לוגית הגדיר כניצוץ משיח בן יוסף. ההפחדה מן המשיחיות במונח של פעילות הזייתית לקידום המשיח, אינה אלא דחליל. האמת היא שניתן היה להכתיר את הציונות כתנועה משיחית, לא ריאליטית, כשהרצל חתר להקמת מדינה ליהודים בעוד שבארץ ישראל נמצאים פחות מ-300 אלף איש.

ו. הניסיון לתפוס את הרב קוק באופן פלגי קטי ונאיבי כבר הויק הרבה לציבור הדתי-לאומי. בייחוד כשמשתמשים בדברים הגור תיים שכתב והופכים אותם לתוכנית עבודה. אין לנו כוונה לוותר על הצדדים הלאומיים וגם לא האוניברסליים, אבל אם אלה באים לפגוע בקודש – הרי שעליו לעמוד על נפשו. תקצר היריעה מלהביא את אינספור המקורות שבהם הרב קוק עסק בכך. בספריי על הראי"ה, בייחוד "להכות שורש" (עם הרב איתם הנקין, שנרצח בחווארה עם רעייתו, הי"ד), הראיתי כיצד במקרים רבים ידע הרב קוק לראות את הרע ולהילחם נגדו באופן אקטיבי.

ז. מי שגר בארץ הוו בשלושים השנים האחרונות התקשה שלא לראות את אוזלת היד בהגנה הרופסת על מתיישבים בכלל ובי גוש קטיף בפרט. המציאות שבה צה"ל מגן באופן רפוי על המתישבים קשורה בחלק לאג'נדה השולטת בפיקוד הבכיר וגם בחלק מהוטר, כפי שראינו רק לאחרונה.

ח. לא מדובר בבני אור מול בני חושך, אלא בציבור אידאליסטי שחווה התנכלות והדרה ממושכות, אף שהגן בגופו על המדינה. צאו וראו מה קרה מאז נטישת גוש קטיף וצפון השומרון.

כשנכיר באמת ונפעל לשינוי, נביא שלום אמת בין חלקי העם השונים.

ספרים

תמונה ראשונה של השבויים הישראלים בסוריה (זינגר הוא מספר 15) צולמה על ידי צלמים זרים, דמשק 1973

ללכת שבי

בהיותו בכלא הסורי בתקופת מלחמת יום כיפור כתב אפרים זינגר יומן, שאת חלקו הצליח להציל. חמישים שנה אחרי, מתפרסמים דפי היומן לצד יומנה של חברתו ששמרה לו אמונים / ירון אביטוב /

שבה התאהב, ולאחר מכן נפל בשבי הסורים, ושני החוטמים האלה קשורים זה בזה. את יום כיפור 1973 היה זינגר, בן יחיד, אמור להעביר בבית הוריו, שניהם ניצולי שואה, בכפר-סבא. אבל ברגע האחד רון שינה את דעתו והחליט לבלותו במחיצת חברתו שושי, שעשתה תורנות בכסיס מודיעין בצפת, חיל שגם זינגר השתייך אליו בתור אלחוטן. החלטה זו שינתה את חייו.

בהגיעו לכסיס, זמן קצר לפני הסעודה המפסקת, ביקש ממנו האחראי על האלחוטנים להחליף למשך יומיים חייל ממוצב החרמון שסבו נפטר. זינגר הסכים מכיוון שהאמין שצפויה לו בחרמון "חוויה", אלא שציפתה לו שם חוויה מסוג אחר. "הזירה כבר התחילה להתחמם. יומיים קודם לכן דיווחנו... שאנחנו רואים את הצבא הסורי מתקדם – לא שמישהו התייחס לזה – וזה רק הגביר את הרצון שלי להגיע לחרמון. אף פעם לא סירבתי לקצת אקשן", הוא כותב.

"טוב שהייתם פספסו"

עדותו של זינגר רלוונטית גם לימינו, במיוחד נוכח המאהל המתרס שהקים חיזבאללה בתוך שטח החרמון הישראלי ובו פעילים חמושים – תמרור אוהרה לכך שבעתיד עלולים לנסות שוב לתקוף את המוצב. את המוצב הוא מתאר כ"מפלצת מאסיבית חפורה באדמה, שמתוכה יוצאות עשרות מחילות מבוטנות בסלעי בזלת. הרגשנו בטוחים בתוך המ"פ לצת הזאת". במוצב שירתו שישים חיילים, רובם לוחמים מגולני וחיילי מודיעין.

באמצע ההרעשה על המוצב ב־1973 נחתו בס" מוך מסוקים סורים ובהם חיילי קומנדו. גם התרסיס קותו של אחד מהם לא הפריעה להם להתקדם לעבר פתחו ולהטיל לתוכו רימוני רסט והלם, לפגוע בג' נרטור ולנתק את התקשורת. הסורים קראו לחיילי המוצב להיכנע, אך הנצורים הסתתרו במחילות ועברו ממחילה אחת לשנייה כמו "זחל רביחוליות המחפש את דרכו". באפלת המחילות חשב זינגר על חברתו ועל הוריו. "אם אני לא אצא מפה חי, נגור גם גורלם... הם שרדו את השואה... התאמצו כדי להביא בן יחיד... ועכשיו הם יצטרכו לקבור אותו".

כשהתחוויר לנצורים שסיכוייהם להיחלץ אפ"י סיים, 31 מהם נכנעו לכסוף ללא קרב (13 נהרי

אוקטובר 1973. באישון לילה נפתחה דלת התא בכלא אל-מאזה בדמשק, שבו רוכזו 28 שבויים ישראלים. שני סוהרים סורים קשוחים הרעימו בקולם: "מיין האדא אפרים זינגר?" הם הניחו על ראשו של זינגר שק שחור המיועד לנידוי נים למוות, והוליכו אותו החוצה מהתא. זינגר חשב שהוא בדרך לגדרום כמו המרגל אלי כהן הי"ד, אבל למזלו הייתה זו "רק" עוד חקירה מלווה בהתעללות ובאלימות קשה, שהותירה צלקות בגופו וקרעה את עור התוף שלו.

מהרגע שניתנו להם ניירות ומכשירי כתיבה, החל זינגר, חייל מודיעין שנשבה במוצב החרמון בתחילת מלחמת יום כיפור, לכתוב את קורותיו בשבי ואף לתארך אותם בדקדקנות. כאשר נודע לשבויים שהם עומדים להשתחרר לאחר שמונה חודשי שבי, שמחתו של זינגר נמהלה בדאגה לגבי גורל היומן בן עשרות העמודים שהספיק לכתוב. כבר אז ידע שמדובר במסמך בעל ערך שעליו להי עלים מעיני הסוהרים. זינגר, המכונה "זיג"י", פיזר את עמודי היומן בין בגריו ואף תפר חלק מהם בתוך קפלי חולצתו ומכנסיו. לפני השחרור מהכלא נמי צאו בחיפוש שנערך עליו חלק מהדפים ונקרעו, אך אלה שנשמנו בקפלים ניצלו למרבה המזל, והם משמשים בסיס ל"את חירותי", ספר תיעודי שכתב זינגר חמישים שנה לאחר שנפרדה מהשבי.

החלטה גורלית

עולמם של פדויי השבי, שהוחזקו במחשכי מר" תפי המוחבאראת הסורי, וסובלים בחלקם מפוסטי טראומה לאחר העינויים שעברו שם, כמעט לא נחשף לציבור הרחב. מחקר בשם "בגידה ונבג" דות בחוויית פדויי שבי בישראל" (זהבה סולומון, משה בן-סימון ודן שרון), שראה אור לפני כשמונה שנים, שפך אור על עולמם הנסתר ומכאוביהם. באחד המוסדות הפסיכיאטריים בירושלים, שאותם חקרתי בשעתו לצורך כתיבת ספר התיעוד "הס" תכלות", פגשתי שניים מהשבויים הללו, שלמרבה היגון הפכו לצל של עצמם. אחד מהם היה אלים במיוחד, מן הסתם בעקבות העינויים שעבר, והשני, צעיר יותר, נגע לליבי כשידע לחשב חישובים קור מבינטוריים מסובכים, אך כששאלתי אותו שאלות של יום-יום לשונו לעה בגרוננו.

זינגר מספר סיפור שונה מעט ורווי אופטימיות, על שבו שהצליח לשמור על קור רוחו גם ברגעים המרים ביותר, ולאחר שחרורו המשיך בחייו כמעט ללא משקעים (לימים שימש כעוזרו של מזכ"ל מפלגת העבודה חיים ברילב, ואף כמנכ"ל הוועד האולימפי). סיפורו מאפשר להאזין מקרוב לקולם של פדויי השבי ולכבד את מצוקותיהם, מבלי להי טיל עליהם תווית חלילה. עם זאת, עצם העובדה שזינגר חוזר בריעבד בזיכרונותיו לתא המצחין בכלא אל-מאזה, מוכיחה שכתבת הספר הייתה נחוצה לו כדי להשתחרר סופית משיירי הפוסטי טראומה. אמנם הוא עצמו רואה זאת מנקודת מבט אחרת, וכלשונו: "לא השבוי הגיבור וגם לא השבוי שסוחב איתו את סיפור השבי עד עצם היום הזה וסובל מסיוטים כלילות".

זינגר נפל בשבי בגלל צירוף מקרים גורלי. תחילה הוא נפל בשבייה של חיילת, שושי שמה,

את חירותי סיפור בשני קולות על שבי ואהבה אפרים זיג'י זינגר כנרת זמורה, 2023, 208 עמ'

גו ועשרה הצליחו להיחלץ) ונלקחו ברגל לסוריה. זינגר השקיף לאחור וראה את המוצב מעלה עשן ואת דגל ישראל קרוע. כאשר צעד לסוריה בידים קשורות בחוטי ברזל, כשבדרך הכפריים מיידיים בשבויים אבנים ואף מנסים לבצע באחד מהם מעשה סדום, היה יכול להיזכר באביו שצעד בצעדת המוות למחנה מטאהאוזן, ובאימו החופרת בדיה באדמה הקפואה בניסיון לחלץ ממנה תפוח אדמה, בניי סיון להשביע את רעבונו. בדרךם הופצצה השיירה שלהם על ידי מטוסי קרב ישראליים, וזינגר חשב לעצמו: "כמה טוב שהייתם שלנו מפספסים לפע" מים. היה זה צחוק הגורל אם לאחר כל מה שעברנו היינו מוצאים את מותנו מאש טייסינו".

זינגר היה אז חייל צעיר שהספיק לשרת עשרה חודשים בלבד. את המידע הלא רב שהיה לו הוא ניסה להסתיר מחוקריו הסורים, דבר שעלה לו בעיי נויים. לאחר מכן התברר לו שהמידע שניסה להסי תיר היה ידוע ממילא לסורים.

"כבשנו את טבריה וחיפה"

את זינגר, בן לניצולי שואה, אפשר להגדיר כ"ניצול שבי". הוא סבל מכליאה ממושכת, מעיי נויים נפשיים וגופניים, מרעב וממחסור, וכמו הוריו היה עליו לשרוד במשך תקופה ארוכה כנגד כל הסיכויים. "יצרי ההישרדות הבסיסיים שלי פעלו ללא הפסקה, למרות הרעב, הצמא, הקור והבל" בול". השבויים נכלאו במתקן חקירות בדמשק, שבו עונו במשך 12 יום. שגרת חייהם החדשה כללה

קול קורא

« המשך מעמ' 15

כך נולד אירוע הספוקן וורד השנתי של מרכז גוש קטיף. בכל שנה הוא עסק בנושא אחר: בעולם של פוסט אידיאליים, במשמעויותיה של תקופת הקורונה ובאירועי שומר החומות. משתתפי האירועים הללו, על הבמה וב-קהל, הגיעו ממחוזות הימין. השנה, כאמור, הזומנו לראי שונה נציגים משני הצדדים. כמי שקשורה לשני הגופים – מרכז מורשת גושקטיף ופואטרי סלאם ישראל – מרגי ליות הייתה חוליה מקשרת.

“היה מאוד טעון”, משיבה מרגליות בכנות לשאלתי על אופי הסדנה הפעם. “והיו רגעים שהתחילו להת-ווכח, אבל אני בתור מנחה באתי לעזור לאנשים לבוא לידי ביטוי, ואני לא רוצה להקדיש את הזמן לדיון פרי ליטי, כי את זה אפשר לעשות במקומות אחרים. אחד הדברים הטובים בספוקן וורד זה שאדם נותן את הקטע שלו בחמש דקות, ואחר כך הקהל הולך הביתה וחושב על זה. אין טוקבקים ואין דיון. זה דבר מאוד חזק ומאוד מועיל בסיטואציה שאנחנו נמצאים בה”.

מרגליות וטלמור הם חברים ותיקים, ולמרות המח-ד לוקת האידיאולוגית הם למדו להתווכח ואז לעבוד יחד. “היו משפטים שהיה לי קשה לשמוע, כמו השאלה שיואב שואל האם יש לי עדיין אחות”, אומרת מרגליות. “אבל אני שמחה שהוא אמר את זה, כי אני יודעת שיש הרבה משפחות שחוות את הקושי הזה. כמנחה אני רוצה להביא אדם למקסימום של עצמו, ואני מאמינה שאם כל אחד מתבטא יש לזה ערך יקר”.

“אני בוגרת של הרבה שולחנות שבת עם ויכוחים פרי ליטיים עקרים. אף אחד אף פעם לא הגיע להסכמה בשום דבר. מעבר לשכבה הדקה של הרציונליזציה, מה שרוחש מתחת לפני הקרקע אלו שאלות עמוקות של זהות, וב-מקרה של הדיונים המשפחתיים זה גם יחסים. אני רוצה לייצר במה שתוכל להביא את המכלול הזה, בלי רק לני-סות להיות צודק. להגיש את עצמך בטוטאל, עם הרציו ועם הלב ועם התת-מודע ועם הכל. זה דבר שיש לו פוט-נציאל גדול ליצור אמפתיה. אפשר לא להסכים להרבה מן התכנים אבל יש אמפתיה, וזו כבר התחלה”.

“אני רוצה להוציא כל אחד ואחד שלא יהיה אילם, ובאמת שלא אכפת לי מה הוא יגיד. כשהתחלתי את הפ-רייקט השנה, מה שהיה חשוב לי זה שיהיה אפשר לייצר שיח, שיהיו מסוגלים לעמוד על במה אחת ולהגיד כל מה שרוצים. אין לי בעיה שיהיה קשה ונוקב, רק שיהיה על במה אחת. אין את זה היום, יש תיבות תהודה נפרדות”.

את יוצאת מהערב הזה עם אמונה שאפשר לייצר שי-ני?
“אני נעה בין ייאוש לתקווה. מצד אחד, כשמישהי עובה את הסדנה הרגשתי עם זה רע מאוד. מצד שני, העובדה שהאירוע התמלא בכזו מהירות מלמדת שאנשים כמהים לתת ולקבל אמפתיה. מהתגובות אנחנו מזהים את היתרון הבולט של הפורמט הזה על פני כל מיני מעגלי שיח שמחפשים שיח או הסכמות. אנחנו שוקלים ברצינות להמשיך את זה ולצאת בקול קורא לסדנה נוספת ולערב נוסף, ואנחנו מחפשים גופים מימין ומשמאל שירצו לקחת חסות על המיזם המתפתח. ערב כזה הוא גרול מסך חלקיו. כמו שיואב אמר אחרי האירוע, זה היה מרחב שמאפשר להקשיב על אמת ולצאת ממנו בלי הבטחה לכלום, אבל עם הידיעה שאפשר להיפגש באמת. וזה המון”.

פינה גפן

הפנימי.. שהוזה לפעמים, שר שירים... ועושה הכול כדי לשרוד, וזהותו של האני החיצוני... שממלא את תפקידו בהתאם לציפיות הסוהרים”. עם זאת, הוא מנסה לראות גם את הפן החיובי של השבי: “בתא הקטן באל-מאזה למדתי להכיר את עצמי, למדתי מי אני בתנאים קשים”.

חלק מהסוהרים היו סדיסטים, והשבויים נתנו בהם סימנים וכינויים (הבוק, הערס, קסיוס, חלפון, הצר-פתי, הפלסטיני ועוד), אם כי במהלך ימי השבי הם התרככו מעט, במיוחד מאז שהעיתונות הורה ציל-מה את השבויים והצלב האדום נכנס לתמונה. במסע הדילוגים שלו הצליח הנרי קיסינג'ר לחלץ מהסורים את רשימת השבויים ולהעבירה לישראל, וכך קודם שחרורם לאחר שמונה חודשים. זינגר עצמו, אגב, האמין שהם ישוחררו רק לאחר שלוש שנים.

לא הייתי מתגבר בלעדיין

“את חירותי” מסופר בשני קולות ומציג גם את הצד האחר של הסיפור, הצד של הוריו של זינגר ובעיקר חברתו שושי, המתניסרים באי-ודאות באשר לגורלו. שושי אף מאשימה את עצמה על כך שזי-נגר העדיף לבלות את החג במחיצתה, דבר שעלה לו בשבי. לצד הפרקים של זינגר, המבוססים גם על קטעי היומן שכתב בשבי, מופיעים קטעים מיומנה של שושי, שהפכה בהמשך לאשתו ואם ילדיו. ביומן משלה שכתבה במקביל, היא שאלה את עצמה כמה זמן נגזר עליה לחכות לו.

הספר מפגיש בין הקולות הללו, וההכלאה ביניהם מג-בירה את העניין. כך למשל, כשהעיתונות הורה מצלמת את השבויים, זינגר מנסה שהמצלמות יקלטו אותו “כי ככה יראו אותי בבית... ידעתי שהתמונה הזו היא תעודת הביטוח שלי. אחד ריח, הסבירות שיוציאו אותי להורג קטנה יותר”. במקביל, שושי מפרטת ביומנה את שמחתה הע-צומה למראה תמונתו של אהוב לבה השבוי. “זיגי חיז” היא כותבת בהת-להבות. היא מפרטת את קשייה ואת קשיי הוריו, שהתהלכו בתחילה כמתים חיים, ואת הטלטלה הרגשית שעו-ברת עליהם בימי השבי של זינגר.

צידו השני של המטבע, זה של שושי, הופך את הקריאה בספר לשלמה יותר. לשושי, שטבעה לאחר שחרורו של זינגר את האמירה “ממשיכים בדיוק מהמקום שבו הפסקנו”, יש חלק גדול בהצלחתו לשמור בהמשך על אופטימיות ולהתגבר על הפוסט-טראומה. “לא הייתי עובר את המסע הזה בלעדייך”, הוא כותב. אף שהספר מסופר בשני קולות, על עטי-פתו מופיע רק שמו של אפרים זינגר. הוא ללא ספק המספר העיקרי, ובכל זאת נדמה כי היה מקום לכך שגם שמה של רעייתו יופיע על העטיפה. ●

מכתב זעיר שכתב זינגר סמוך לשחרור והוברח מהכלא אוסף פרטי

“פסקול בלתי פוסק של צעקות, מכות וריח עז וחי-מצמץ, תמהיל של מקום בלתי מאוורר, זיעת גברים וסיגריות זולות”. משם הם הועברו לכלא אל-מאזה. המכות, הצלפות השוט, העי-נויים והחקירות לא פסקו, כולל פעם אחת שבה ראשו של זינגר הוטח בעוצמה בקיר והוא איבד את הכרתו. אולם התנאים שם היו גרועים פחות, ולכן גם הייאוש היה מעט יותר נוח, לא מעט בזכות תחושת הביחד של השבויים, שהפגישה בתא אחד בגודל 32

מ"ר את כל גווניה של החברה הישראלית.

חוקריהם ניסו לזרוע דמורליזציה כשבישרו לש-בוים “כבשנו את רמת הגולן, טבריה וחיפה... דיין נהרג”. הם הציעו להם לחשוף את כל הירוע להם כי ממילא אין להם לאן לחזור, הרעיבו אותם ומנעו מהם לשתות. כדי להתגבר על הצמא הרב פקדה את זינגר הזיה קבועה: הוא רוכב על הלמברטה שלו בעלייה של הקסטל, ולפניו נוסעת משאית גדולה עמוסה בבקבוקי טמפו. הבקבוקים נופלים ומתנפצים וניתו עליו גשם של טמפו המרווה את צימאונו.

כדי לעודד את רוחו הוא שר לעצמו שירים של להקת כוורת ובנה שתי זהויות: “זהותו של האני

הושע דלר-פלדמן, ר' בנימין, בהנחת אבן הפינה למוסד החינוכי ימין אורד באדיבות ישראל שדיאל, ארכיון כפר עציון

ציונות דתית שכנגד

הסופר ר' בנימין היה פעיל בתחומי ההתיישבות, העלאת יהודי תימן והעסקת חרדים, וגם הוגה דעות, שהגותו המקורית הודרה מהנרטיב הדתי-לאומי, אולי בשל ביקורתו החריפה על התנועה הציונית ויחסה לערבים / **אילה שקלאר**

לו היה ר' בנימין חי כיום, האם היה ממשיך במנהגו לנפוש בכל קיץ בכפר עציון וללמוד בצוותא עם חברי הקיבוץ? או שמא מפגין בפאתי המחסום המוביל אליו, לצד פעילי ארגון "זוכרות"? האם היה נעתר להצעה לערוך את מדור הספרות של מקור ראשון, או דווקא את זה של הארץ? בטוחני שבזכות ההומור המושחז שאפיין אותו, היה הסופר מנסח בעצמו תשובות מעניינות ומורכבות להפליא לשאלות הללו.

אך גם אם אין לשאלות אלה תשובה חד-משמעית, הן מציגות את המורכבות העמוקה שאיפיינה את דמותו המפתיעה, העשירה, רבת הפנים (ואף רבת הכינויים) של הסופר ואיש הרוח יהושע דלר-פלדמן (1880-1957), אשר בהשראת שמו של סבו ודמויות ספרותיות נוספות בחר להיקרא "ר' בנימין". בספר חדש, עשיר ועב כרס, המבוסס על עבודת הדוקטורט שכתב באוניברסיטת בן-גוריון, מנתח לראשונה אבידרם צורף את הגותו המכוננת והמורכבת של ר' בנימין, שחי ופעל בארץ ישראל במחצית הראשונה של המאה העשרים.

ר' בנימין השפיע רבות על עיצובן של הספירות העברית החדשה, הפוליטיקה והתרבות הדי-תית-לאומית, המוסדות הלאומיים ובעיקר שדה העיתונות הארץ-ישראלית לגווניו. למרות זאת, דמותו כמעט אינה מוכרת לציבור הרחב, והמחקר על אודות רעיונותיו ופעילותו הולך ומתפתח רק בשנים האחרונות. זאת כנראה גם בשל העמדות האופוזיציוניות החריפות שהשמיע בעשור האחרון לחייו והראשון של מדינת ישראל, כנגד שלילת זכות השיבה מהפליטים הפלסטינים. ייתכן שגם עמדותיו אלה הובילו להדרתו מהנרטיב הלאומי בכלל ומוזה הדתי-לאומי בפרט.

טענתו המרכזית של צורף היא כי ר' בנימין לא הקצין בדעותיו משום ש"שטה בוקנתו", כפי שהיו שביקשו לתאר, אלא המשיך וביטא מרכיב יסודי של אותה ביקורת שמתח על התנועה הציונית כבר מעת הקמתה. הוא אומנם היה פעיל ציוני וחבר התי-

קדמה מזרחה
ר' בנימין,
דו-לאומיות
וציונות-שכנגד
אבידרם צורף
מרכז זלמן שזר,
תשפ"ג, 392 עמ'

של ר' בנימין ליושבי ארץ ישראל של אותם ימים, שולזלו ביהדות הגליציאית.

עגנון, אף הוא איש גליציה, תיאר זלזול זה ב"תמול שלשום" בדברים שמטיח החבר רבי-נוביץ' כלפי יצחק קומר: "ובכן מגליציה באת? אמור לי מפני מה מתרשלים בני מדינתך מלעלות לארץ ישראל? שמא הם מחכים לפרנץ יוסף קיסר שיוליכם לכאן בקרונות של זהב. דומני חוץ מר' בנימין ודוקטור טהון לא זכיתי לראות אדם מגליציה. בני עירך הם? לא? אבל את מאמריו של ר' בנימין אתה מכיר" (עגנון, תמול שלשום, עמ' 51).

ואמנם ר' בנימין, כהוגה גליצאי כמעט יחיד מסוגו, נאבק באותו זלזול בעיקר באמצעות הספירות, ונשא בגאון את השקפתו הגליציאית, שלפיה יש לכלול בספרות העברית גם ז'אנרים "רכים" יותר, שאינם לאומיים או חילוניים כמוכהק, בהם כתביו

נועה, אך עם זאת סבר שעל התנועה הציונית לבסס את ההצדקות לקיומה על חיוב ולא על שלילה, בשני צירים מקבילים הקשורים זה בזה: התבססות על המשכיות דתית ולא על שלילת הגלות וחילון; והשתלבות במרחב הערבי ולא היברלות ממנו באמצעות דגמי לאומיות מערביים.

גליצאי גאה

ר' בנימין נולד והתחנך בגליציה, ובה מוזה צורף את הגורם המרכזי לעיצוב השקפותיו וסגנון כתיבתו. לביסוס טענתו זו מוקדשים שני חלקיו הראשונים של הספר. בגליציה ספג ר' בנימין אפישרות לחיים יהודיים "רכים" יותר, ששילבו יידיש קייט חסירי לצד השכלה, ייחודיות אתנית מובהקת הנכללת בתוך אימפריה סובלנית, ואפשרות לחיים מסורתיים נטולי קנאות דתית. זו הייתה גם בשורתו

ד"ר אילה שקלאר עוסקת בהכשרת מורים להיסטוריה במכללות האקדמיות אורות והרצוג. ספרה "ולו רק הד": מחלקת החרדים בק"ל 1926-1945 עומד לראות אור בהוצאת אוניברסיטת בר-אילן

"המדינה הדינמית ביותר בעולם"

« המשך מעמ' 07

חלט נטה לאימוץ עטרה ממלכתית לעבודה ארגונית אפורה. זה נעשה אולי בהשראת הממלכה הבריטית, שם הביטוי "ממלכתית" – Royal – מעט כמעט כל מוסד מדיני, כמו רשת הרכבות וחיל האוויר המלכותי.

4. ממלכתיות במקום חוקה. חוקה כמסמך משפטי מתקשה להכיל מתחים הנראים כמובנים לים לסתירה הדדית. גם זו אחת הסיבות שבגללן נמנעו בריטניה מחוקה. הוא ביקש דרך התנהלות של "גם וגם", באימוץ והכלת מגמות שמבחינה לוגית אינן נראות כמתאימות זו עם זו. חוקה נוטה לבקש הכרעה במתחים רעיוניים וערכיים, ואילו בריטניה ביקש להימנע מההכרעה להכריע. את השיקול הזה הציג בנאומו למועצת מפא"י, באפריל 1951: "יש במדינה ניגודים רוחניים וחברתיים כלכליים... לא הגיעה עדיין שעת ההכרעה בשאלות הגדולות השנויות במחלוקת. וכל הרוצה באמת ובלב תמים בקיבוץ גלויות הלכה למעשה... חייב להטות שכם – נרכז קודם את העם בציון, נבטיח קיומו ושלומו, ובבוא הזמן יכריע במה שיש להכריע" (חזון ודרך ג', עמ' 134).

יותר משביקש להימנע מהכרעה עד להבשלת תנאים מתאימים יותר, ביסוד גישתו החזיק בנטייה עקרונית להכלת מתחים בלתי פתורים, בהכוונת גישת יסוד קיומית שמבקשת דרך של "גם וגם". כך לדוגמה הציב את משנתו הכלכלית המאזנת במתח המתמיד בין כלכלת תחרות השוק ובין כלכלה סוציאליסטית. את הכללת שתי הגישות יחד הסביר במבט קוסמי: "המציאות אינה מוניסטית: בעולם ומלואו, בכל היקף היקום, יש אחדות קוסמית. ואולם בתוך חיינו פועלים גורמים מרובים ושונים, וכל מי שנאחז רק באחד הגורמים, מתעלם מהמציאות והמציאות מתעלמת ממנו. יש לנו מוניסטים של הון פרטי ומוניסטים של הון לאומי, שניהם שתומי עין אחת ורואים רק מחצית המציאות" (דברי תשובה בכנסת, 21.11.1949, חזון ודרך ב', עמ' 80).

על תשתית תפיסתית זו הונחה מגמת הפי שרה המפא"יניקית כגישה מטפיזית וכהוראה לבקשת הסכמות של פשרה, בהבחנה ראווה בין עיקר לטפל. במקום הזה הממלכתיות היא המצפן לכינון נקודת האזיון במתחים שלעולם ייוותו רוב בלתי פתורים. חוקה לעומת זאת, בחתירתה להכרעה, כובלת את ההנהגה הלאומית ונועלת אותה על מסילה קשיחה. ברוח זו, בסיכום הדיון על הסתייגותו מחוקה הסביר בריטניה: "מדינה תנו היא המדינה הדינמית ביותר בעולם... היא נוצרת בכל יום מחדש... דינמיות זו אינה סובלת מסגרת נוקשה וכלים מלאכותיים. חוקי מדינת ישראל צריכים להסתגל להתפתחות דינמית זו" (חזון ודרך ב', עמ' 154).

במבט מסכם: פעולה מתוך תודעת חובת הממלכתיות, בכל ארבעת ממדיה, הייתה מעי ניקה לממשלות ישראל ולמנגנוני השירות הציבורי את ההכוונה הלאומית המתאימה לצורכי המדינה היהודית. אלא שבעשרות השנים האחרונות, הכוונה לאומית זו, שעוצבה בידי בריטניה, ריון, דוכאה וננטשה. ●

גרשון הכהן

כך למשל, דומה כי סקירה מעין זו הייתה חושפת ממדים המערערים את עוצמת הביקורת שאפיינה את ר' בנימין בתקופות מסוימות, ומי תארת באופן אותנטי יותר את השותפות האימי ננטית שרחש ר' בנימין לרבים ממפעלי הצינונות. עוד ייתכן כי סקירה ארכיונית רחבה יותר הייתה מוכיחה כי אין בהכרח קו ישר החורז את השקפת תיו של ר' בנימין כבר מעת התהוותו, אלא חושפת דווקא את השינויים המשמעותיים שהתחוללו בהם לאורך הדרך.

ביקור יומי אצל הרב קוק

צורף מצהיר בפתיחת ספרו כי הוא רואה בספר את "הדיה של שיחה משותפת" בינו ובין ר' בנימין, שאליה הצטרפו רבות ורבים מחבריו. לטעמי, חרף רהיטות הכתיבה והמחשבה, לעיתים ניכרים באופן בולט בספר רישומיה של שיחה זו, באופן המכפיף את הטענות ההיסטוריות לתובנות ההווה. כך לדוגמה, חשוב לצורף לשלול בניתוחו את "הנטייה הרווחת בחקר הצינונות הדתית, המפריזה בערכו המרכזי של הרב קוק במהלכי התגבשותה" של השקפת עולמו של ר' בנימין. צורף אינו כותב רבות על הקשר בין הדמויות, אולם עיון בהתיכתבויותיו ובעיסוקיו הפוליטיים הרבים של ר' בנימין בשנות העשרים והשלושים מוכיחים שהוא שהה כמעט מדי יום (!) בביתו של הרב קוק, ביקר עימו אצל חלוצים במושבות הצפון, והגה וייסד יחד איתו את מפעל "עונג שבת", את עיתון "ההדר" ואת מחלקת החרדים בקק"ל. זאת לצד היותו לא אחת גם ברפולגנתא של הרב קוק.

בדומה לכך, צורף טוען כי התנגדותו של ר' בנימין לגישת "פירוד הקהילות" עוצבה בעיקר בהשראת המציאות ההבסבורגית שלאורה התח נדך. אולם בפועל, אדמו"רי שושלת רוז'ין שאליה היה ר' בנימין מקושר, עסקו בסוגיה זו עוד שנים רבות קודם לכן (כפי שתיאר אסף פורגס במאמר ר' בנימין "כי החסידות מקשרת ואינה מפרדת"). בהחלט אפשר לטעון כי היו גם השפעות קוסמופוליטיות שהובילו את ר' בנימין לגבש את השקפתו, אך אי אפשר לנתק אותו מן ההשפעות הרבניות שהיו גם הן מרכיב בגיבוש עמדותיו אלה, גם אם הן משייכות אותו "בעל כורחו" למגור זה או אחר.

צורף מצטט אמנם את מי שהאשימו את ר' בנימין ב"אוטופיזם" ביחסו לשאלה הערבית בא"י, אך ניכר כי לתפיסתו, לו הייתה ההגמור ניה הצינונית מאמצת את קריאותיו הפוליטיות של ר' בנימין כבר בעת כתיבתו, אפשר היה להימנע מבעיות רבות שאליהן נקלעה מדינת ישראל בהמשך. תפיסה דו־לאומית זו נשמעה תמיד – ובשינים האחרונות ביתר שאת – במרחבים מחקרניים ואקדמיים רבים. לוואי שיזכו כלל חוקרי ותומכי רעיון זה להכיר לעומק גם את מכלול הרעיונות שהרכיבו את השקפת עולמו של ר' בנימין, ואת מגוון המרחבים הסוציולוגיים שעיימם ניהל קשרים על בסיס יומיומי. ביניהם, לדוגמה, מחויבותו של עם ישראל לשמור על קשריו עם המסורת כביסס לשיבתו לארץ, שלילת שיח החילון כבסיס ללאומיות היהודית, עיצוב מחודש של ההיסטוריה וריגורפיה הצינונית, עיצוב תרבות חרדית־לאומית מחודשת ועוד.

"קדמה מזרחית" הוא חיבור מרתק. הוא נוטל את קוראיו למסע רחב, מקיף ויסודי אל נבכי נפשו של מנהיג ציוני־דתי אמיץ ובלתי שגרתי, מפגיש אותם עם שאלות יסוד על אודות האופן שבו עוצב בהמשך אופייה הלאומי והדתי של מדינת ישראל, ומותיר אותם לגבש את תשובותיהם שלהם לסוגיות מורכבות אלה. ●

של הרב קוק, ואחרים. ר' בנימין עצמו גם עיצב בכתיבתו סוג חדש של ביוגרפיות "רכות" יותר, הנכתבות בגוף שלישי, שבהן המוקד אינו הממד האישי של המחבר כי אם ההשקפות והתיאוריות הרחבות יותר, המשתקפות באמצעותו.

בחלק השלישי והמרכזי של הספר מתאר צורף את חזונו של ר' בנימין על אודות השותפות היהודית־ערבית: ראשיתה באהדתו לשמיות כמרחב, המשכה בביקורת הדגם הרווח של מדינת הלאום, ואחריתה בהיכרות מעמיקה יותר עם יושי בי הארץ הערבים ובקריאה לניהול אחר של מערכת היחסים של הצינונות עימם. אגב כך, מתואר גם מאבקו של ר' בנימין למען שילובם של התימנים ובני עדות המזרח בנרטיב הצינוני, במישורים פוליטיים והגותיים.

בחלק הרביעי, לטעמי הממוקד והמעניין ביותר מכלל פרקי הספר, מתאר צורף את ביקורתו הייחודית של ר' בנימין כנגד אימוץ שיח החילון בידי הצינונות. מחד ביקר ר' בנימין את הצינונות על הנתק שיצרה בינה ובין היהודים שומרי המצוות, הן בהקשרים סוציולוגיים והן בהקשרים היסטוריים. לצד זאת ביקר בחריפות את היהדות החרדית על הבידולים הפנימיים בתוכה, ועל הפירוד שיצרה מן התנועה הצינונית ומן הקהילות הרפורמיות. הוא הזהיר אותה מפני השואה המתקרבת, והזעיק אותה לעלות ארצה בהמונים בעזרת הקרנות הלאומיות – אך זו ברובה לא שמעה לו.

עורך בלתי נלאה

לאורך הספר בונה צורף, בכישרון אינטליקטואלי יוצא דופן ובהתבסס על עושר רחב של מקורות, את טענתו על אודות האופן שבו עיצב ר' בנימין "צינונות שכנגד", מתוך התנועה וכנגדה. הוא משרטט דמות צבעונית, המוריסטית, בעלת כישרונות כתיבה ועשייה בלתי נלאים, שביקרה את התנועה הצינונית מתוך מורכבות תרבותית, דתית ולאומית. עם זאת, יש להבחין כי המקורות לטענותיו של צורף מתבססים ברובם על כתיבתו הספרותית והפובליציסטית של ר' בנימין, ולא על פעילותו המעשית.

כתיבתו באה לידי ביטוי במגוון הרחב של המיטות והספרים שחיבר, בעיתונים שערך ושבהם כתב במהלך חייו: "המעורר" ו"רביבים" עם י"ח ברנר; ביטאון הפועל המזרחי "התור", "הנתיבה" ו"הצופה"; העיתון החרדי־לאומי "ההדר"; "איחוד" ו"נר" למען הרעיון הדו־לאומי, ועוד רבים. בכל אחד מהם הרגיש ר' בנימין פנים שונות מתוך השקפת עולמו. בעיתונות הלאומית כתב בגנות המלחמה ובשבח קבלת הזר וההשתלבות במרחב השמי; בעיתונות הדתית הטיף לטיפוח ספרות ועיתונות ברמה גבוהה ומקצועית; בעיתונות החרדית קרא לאחדות, לפתיחות ולשיתוף פעולה עם הקרנות הלאומיות; וכך הלאה. צורף מתייחס גם לכתבים הפובליציסטיים שפרסם ר' בנימין כחבר בתנועת "ברית שלום", כמייסד "קדמה מזרחית" וכחבר תנועת "אל דמי" בתקופת השואה.

בשל היותו המחקר הגותי בעיקרו, צורף אינו סוקר בהעמקה ארכיונים הנוגעים לפעילותו המעשית של ר' בנימין כפקיד המשדר הארצישראלי, בעת שהיה שותף לייסוד יישובים רבים (בתים, כנרת, והשכונות נווה־שאנן בחיפה, ובית־יגן ובית־הכרם בירושלים). בטוחני כי סקירה כזו, יחד עם סקירה ארכיונית של תקופת פעילותו למען העלאת יהודי תימן, כחבר הפועל המזרחי וכעורך מחלקת החרדים של קק"ל, הייתה מוסיפה ממדי עומק לתובנות שעולות מן החיבור, ואולי אפילו לניסוח מחודש ומורכב יותר של אחדות מהן.

עשרים גוונים של ייאוש

יציאתו לאור של ספר המכיל את כל סיפוריו של רוברטו בולניו היא חגיגה לאוהביו. למרות החסרונות בסיפורים מרובי הפרטים והדמויות, הקובץ הוא קרנבל לטינו-אמריקני משובח / עמיחי שלו /

משתלח במדינות וממשלות מושחתות. רוברטו בולניו, 2003 צילום: גטי אימג'ס

כל הסיפורים
רוברטו בולניו
תרגום: משה רון
עם עובד, 2023,
592 עמ'

רוברטו בולניו מת ב־2003 בגיל 50, והסי פיק להשאיר אחריו יותר מעשרים יצירות ספרותיות (כולל רומן שהתגלה לאחר מותו), ובעיני קר להותיר בקרב הספרות הלטינו-אמריקנית טביעת אצבע מאוד ייחודית. הוא אמנם ממוג בתוכו, במודע או שלא, השפעות מהדור שקדם לו, כמו חוליו קורטי זאר וגבריאל גרסיה מארקס (קשה יותר למצוא לאורך כתביו עקבות אחרות של סופרים שהוא מוקיר, כמו חורחה לואיס בורחס), אך מה שברור הוא שאף אחד לא כתב כמותו, וסביר להניח שגם לא יכתוב כמותו. בכישרון ובקול שלו יש משהו חריף.

לבוניו יש קצב מהיר, תזזיתי, לעיתים כמעט בולמוסי. גם התרחשויות איטיות נמסרות במהירות קצבית. הוא לא נוסק אל אידיאות עמוקות ומרתקות כמו בורחס, וגם לא קופץ צלילות עומק לתוך דמויותיו, לבטיהן ועולמן הפנימי. דומה כי הוא כל הזמן בתנועה. חסר מנוח, כמו משהו אינטואיטיבי בתוכו אמר לו להספיק כמה שיותר.

מלבד רומנים מרתקים שפרסם וחלקם ראו אור בעברית, כמו "בלשי הפרא" ו"2066", וכמה פחות מרתקים לטעמי כמו "הספרות הנאצית באמריקה" – מעין אנציקלופדיה פיקטיבית של סופרים לאומניים קיצוניים באמריקה הלטינית, ששום דבר לא קורה בו – בולניו כתב ופרסם לא מעט סיפורים קצרים, שגם בהם ניכרת טביעת האצבע הייחודית שלו. קובץ אחד כבר ראה אור בעברית, "שיחות טלפון", וכעת ראה אור קובץ המכיל את כל סיפוריו. עבור קוראיו הוותיקים מדובר במתנה ייחודית. אם כי כזאת שלא טומנת בחובה הפתעות מרעישות, אלא כמו עוד פגישה מרוממת רוח עם חבר מוכר.

משוררים כחיות מענדה

עם זאת, ישנם בקובץ כמה סיפורים מעוררי השתוממות במקרה הטוב, כמו "סיפור חייה של אן מור" ואחרים, שאמנם הם חלק מהקורפוס אבל הם דומים מדי אחד לשני, במיוחד כשהם באים ברצף. לעיתים אף יש תחושה כי אלו אותן דמויות החו-

צות שוב ושוב את סיפוריו, פעם בזהות כזאת ופעם בזהות אחרת. השמות רצים מהר מדי לתוך תאי הזיכרון לטווח קצר, ובאותה מהירות גם קופצים מהם החוצה.

רוב הדמויות תלושות, נוודיות. לרוב מדרי בר במשוררים או סופרים, לא בהכרח מצליחים; "משוררים גרוועים נוטים לסבול כמו חיות מענדה, בייחוד בנעוריהם הממושכים". ומי שאיננו משורר או סופר, מן הסתם שואף להיות כזה. העולם של בולניו הוא מעין רפובליקה ספרותית רוחשת. לדידו כל אמריקה הלטינית היא כזאת: מדינות שמלאות כותבים עד להתפקע, עד שנוצרת בהן מעין חברת מעמדות בדינית אמנם, כי השמות בדיוניים, אבל יש תחושה שכמעט כל סופרת/ משוררת מבוססת על דמות אמיתית שכנראה רק הוא מכיר. או שמא מדובר בדמויות מעטות שאותן הוא שכפל, שיפץ, רענן ושלה להפליג בתוך סיפוריו.

משורר או סופר לפי בולניו הוא אנטיגונה למור שגים כמו הצלחה יחסית, ביטחון כלכלי, ביטחון אישי או ביטחון נרל"ני. יתרה מכך, יש משהו אינהרנטי בדמויותיו שכמו הולכות כנגד המציאות, לא בהכרח מתוך אידיאולוגיה מובחנת, אלא כי הן לא יכולות אחרת. הן חייבות לנדוד בשוליים, ורק לנסות להרחיב אותן ככל יכולתן. אם לרגע יגיעו למרכז, יתאינו.

ברוב סיפוריו אין עלילה מורכבת, אין מהלך משמעותי משבש ומפרישגרה, כמו במודרניזם קלאסי, אלא בעיקר פיסות חיים. חלקן עוברות בשעה, חלקן בעשרות שנים, אך כולן כמו נכני סות לתוך מאיץ חלקיקים. תחושה נפוצה בקריאת סיפוריו היא שאתה פשוט טובע בפרטים. כמעט כל סיפור מכיל פרטים רבים על הדמות המרכזית (חלקם חשובים אולי, אך מדובר באתגר רביזרתי עבור מערכת הזיכרון) ועל דמויות המשנה, שהן רבות בדרך כלל, ופחות סצנות דרמטיות מושי קעות. כמו כן, לעיתים יש תחושה, בעיקר בחלק הראשון, שהוא מתלהב מדי, כמו ילד, משימוש

במילים גסות ובשפה בוטה שהוא שורר מדי פעם. אם כי בצורה אותנטית, כמשהו שאפשר להבין את הקונטקסט שלו.

ארץ של גנבים ושחצנים

מדי פעם בולניו משתלח במוסדות, ממשלות ומדינות. צ'ילה או ארגנטינה, שאותן הוא אוהב לתאר וגם לנעוץ בהן את שיניו בביקורתיות, היו לדידו מקומות רעועים בחצי השני של המאה העשרים, מוכי אינפלציה ועוני ושחיתות. כך, באחד הסיפורים הטובים בקובץ, "הגאוצ'ו הבלתי נסבל", המתאר את ימי הפנסיה העגומים של משפטן מבואנוס-איירס, שנוכח התנפצות הכלכלה בורח לכפר של תמהוניים, הוא כותב: "ארגנטינה היא רומן, ולכן היא שקרית או לפחות בדויה. בואנוס-איירס היא ארץ של גנבים ושחצנים. מקום דומה לגיהנום שאין בו שום דבר ראוי חוץ מנשים, ול-עיתים נדירות יותר, סופרים", אך גם הכפר הוא בעצם "בית קברות שאין לו גבול, העתק נאמן של הנצה".

גם צ'ילה מולדתו (הוא אמנם התגורר בלא מעט מדינות ומת דווקא בברצלונה) "הלכה לעזאזל, אלו מאיתנו שעדיין כאן, נשאר להם רק לאכול אותה בסיטנים, רק כי משהו צריך להישאר ולהתמודד עם החלומות".

לרוב, הפוליטי הופך אצלו לפארודי, אם זה ימין, שמאל או מוטציות שלהן. בעיניו כולן קלי-פות שום חסרות תועלת במקרה הטוב, ובמקרה הרע כוחות הרס רבי-סביבתיים, שמצליחים להרוס כמעט הכול אך משום מה לא את רפובליקת הסיפרות הסמויה. זאת שנדמה כי חבריה מתרועעו כמו נמלים בין השקות של כתבי עת וערבי הקראה, תחת רגלי ענקים עם מגפיים צבאיות.

למרות חסרונותיו, השוב לומר באופן חריף-משמעי עי שמדובר בקובץ שהוא הנאה צרופה. מעין קרנבל – לעיתים שמח, לעיתים טרגי – ובו עשרות גוונים של ייאוש, אבל גם לא מעט הומור, וכן רגעים של ריאליזם מאגי/פנטסטי לטינו-אמריקני משובח. למשל, בתוך ההיפר ריאליזם הסוציו-אקונומי, גבר אחד יוצר יחסי חברות עם זחל בגודל אנושי, בנהר שוחים דגים אדומים באורך חצי מטר, ארנב תוקף פתאום מו"ל ספרותי בצוואר, ואב לוקח את בנו לדוכן איגואנות כדי שיבחר אחת לארוחת צהריים. ויש דבר מה נוסף שמויחד בקובץ הזה ובא לידי ביטוי בעיקר בשני סיפורים, "זיליאם ברנס" ו"שקיעות אחרונות על פני הארמה". על פניו, אלה שני סיפורי בולניו אופייניים מאוד. אבל אם שמים לב גם לאווירה ובעיקר ללוגיקה של תודעת הדמות המובילה, מבינים שבעצם מדובר בחלומות שקרמו עור ומילים. יש בהן את אותו היגיון בלתי הגיוני של חלום. לאו דווקא בגלל היבטים סוריאליסטיים, אלא יותר בגלל האופן המסוים והייחודי שבו הדברים מתרחשים, והעובדה שבולניו לא טורח לאשש או להפריך ובצדק – הקפיצה מלוקיישן ללוקיישן, הפעות פתאומיות של דמויות, לעיתים ממשיות כמו במציאות, רק לבושות באופן מוזר, ולעיתים יש בהן איזו נגיעה מטאפיזית חמקמקה.

בולניו אינו היחיד ובטח לא הראשון שעשה זאת. אבל הוא עושה זאת באופן כה מרשים, כך שסיפורים אלה יכולים לחלץ לא מעט פסיכולוגים גים פרוידיאניים מהאקסיומות המקצועיות שלהם. בעולם שבו המציאות היא לפעמים פנטסטית/ מאגית, החלומות לא בהכרח משמשים כאנטיגונה עבודה, אלא דווקא הופכים לישות אחרת, עוצמי תית ומקורית יותר. ●

ד"ר איה לוריא (52), מנהלת ואוצרת ראשית של מוזיאון הרצליה לאמנות עכשווית

צילום: אריק סולטן

"את זיכרון האיורים העדינים מספר הילדות תרגמתי לתערוכה במוזיאון"

המחולקים לפי המוזיאונים שבהם הוצגו. ספרי תולדות האמנות מסודרים לפי תקופות, ארצות ואמנות יהודית, לספרי צילום מוקדש מקום מיוחד, לצד ספרים שכתבו אמנים וכתבי עת על אמנות שיצאו בארץ במשך השנים – מ"גזית", דרך "מושג" ועד "סטודיו". ויש גם כמה מדפים שבהם הספרים נערמים זה על זה, ממתנינים לסידור המיוחד.

מדף קרוב ללב מדף ספרי המוזיאולוגיה והאוצרות. אני זוכרת נסיון עז לפני כעשרים שנה לניירירק, שבה חיפשתי בחנויות הספרים והמוזיאונים ספרות היסטורית ותיאורטית בתחום, כאשר ההיצע היה מצומצם מאוד. בכל מקום מצאת את אותם עשרה ספרים. בעבר הייתי חוזרת מגיחות לחו"ל עם כמה ספרי מוזיאולוגיה, כמוצאת שלל רב. מאז התרחשה פריחה חסרת תקדים של הז'אנר, עד שבשנים האחרונות הוא כבר מתחיל להישחק.

לביטוי חזותי. דוגמה מצוינת כזו אפשר לראות בספר "לכקן" של האמן איתן בן-משה, או בספרה של מיכל רובנר "כתבים". בעשר השנים האחרונות אני משמשת כמנהלת וכאוצרת ראשית של מוזיאון הרצליה לאמנות עכשווית. בתקופה זו הצטרפו למדפים ספרי התערוכות שאצתי בהרצליה, למשל לאורי ליי פשיץ (בשיתוף אורי דרומר), לאלי שמיר (בשיתוף המשכן לאמנות עין חרוד) ולנטליה זורבובה. מקום מיוחד מוקדש לקטלוגים המלווים את מערכי התערוכות המתחלפות במוזיאון בעיצובו המעולה של קובי פרנקו. למרות הפרומט הצנוע מדובר בקפסולה תמציתית עם מאמרי עומק המתייחסים לכל תערוכה ותערוכה.

שיטת מיון שיטת המיון הפנימית משתנה לפי הקטגוריות: קטלוגים של אמנים מסודרים לפי שמות א'-ב', קטלוגים של תערוכות היסטוריות מכונסים יחד, ולצידם קטלוגים של תערוכות נושא

תכולת הספרייה חדר העבודה שלי מוקף ספרים המוקדשים ברובם לאמנות ישראלית, לתולדות האמנות ולפרוזה. שתי ספריות נרספות בבית נמצאות תחת אחריותו של בן זוגי ד"ר דרורן לוריא. הן מתמקדות בספרי אמנות איטלקית והולנדית מהמאות ה-16 וה-17, בדגש על יצירתו של רמברנדט, ספרים עתיקים של יוסי פוס פלביוס, ספרים על מלחמת העולם השנייה, ביוגרפיות על דיקטטורים וגם ספרים על מכוניות וביטלס.

במשך שנים שימש עבורי חדר העבודה כמקום מוגן. העברתי בו שעות בתקופת כתיבת הדוקטורט, שעסק בייצוגי זהות בדיוקן הארצישראלי בתקופת היישוב. אז נוספו למדפים ספרי היסטוריה ציונית וביוגרפיות של אנשי תרבות ומנהיגי הזמן שזכו להנצחה בדיוקנאות רבים; ביניהם הרצל, אחד העם, ביאליק, ברנר, ברל כצנלסון ואחרים. קטגוריה מיוחדת בספרייה מוקדשת ל"ספר אמן" – סוגה התופסת את הספר עצמו כאובייקט אמנותי ומרחב

על ארבעה ספרים

המאתגרת שסללה בעולם האקדמי, עד לצמרת השדה המקצועי שבו פעלה.

שיר הגדי

מרים ילן-שטקליס / דביר, 1960
אחד הספרים הראשונים שזכורים לי כילדה. אני זוכרת את עצמי מדפדפת, מרותקת לציורים העדינים והיפים מעשה ידי האמנית צילה ביגדר. ב-2017 יזמתי במוזיאון הרצליה תערוכה שהוקדשה לאיוריה, בשיתוף האמנית, האוצרת והכותבת מורן שוב.

ההשראה החוזרת לתיקונה

פסח סלבוסקי / בצלאל, 1989
דרך הספר הזה גיליתי את סלבוסקי לא רק כצייר גדול אלא גם כאיש רוח, כותב הניחון בכישרון פואטי וחוכמה. הקטעים הקצרים המאוגדים בספר רוויים שאר רוח, תובנות ואבחנות דקות – אישיות ומקצועיות. סלבוסקי הציע למוזיאון הרצליה תערוכה מעבודותיו, אך למרבה הצער, רגע אחרי תחילת עבודתנו המשותפת הוא נפל למשכב ונפטר. את תערוכתו הגשים לבקשתו, על ערש דרוי וכצעד של הוקרה וחברות, האוצר יונה פיישר. התערוכה נפתחה בשנת 2020, ולמרבה הצער הייתה זו גם מתערוכותיו האחרונות של פיישר שהיה מבכירי האוצרים בארץ.

דבר הדומה לצלצול פעמון

עורך: חגי ליניק / הוצאת פחם, 2022

במהלך תקופת הקורונה פנה חגי ליניק לעשרים ושישה כותבים, בהם נורית זרחי, מאיר ויזלטיר ז"ל ורבים וטובים נוספים, וביקש מהם לבחור צילום ולייחד לו טקסט, תוך התעמקות בממדיו החזותיים, הפרשניים והאישיים העולים ממנו. מעין הומאז' למורשתם של רולאן בארת' וולטר בנימין האלמותיים. הצילום הוא תחום הקרוב לליבי. שמחתי על פנייתו של חגי והקדשתי טקסט לצילום סטראוסקופי שחוק מתקופת מלחמת העולם הראשונה, החותם את הספר. החיבור בין החזותי לטקסטואלי נמצא בלב העשייה האוצרותית, ואינו מפסיק לאתגר.

נכה זה היה: סיפור חיים

אניטה שפירא / עם עובד, 2022

אוטוביוגרפיה של ההיסטוריונית וכלת פרס ישראל פרופ' אניטה שפירא, שהייתה לי הזכות להתוודע אליה בזמן שעבדתי על הדוקטורט באוניברסיטת תל-אביב. שפירא הקימה פורום לחוקרים צעירים, ובנדיבותה הזמינה אותי לקחת בו חלק. היא העמידה מודל מנהיגותי נשי מעורר השראה, ויצרה בפורום מרחב לדיאלוג בין תחומי פתוח ולשיח רעיוני אמיתי. בספרה היא חושפת לראשונה, באופן כתיבתה המרתק, את סיפור חייה רווי התפוכות כילדה יתומה וניצולת שואה בארץ, ואת הדרך

תשובות // 1. הנגב המרכזי (עבדת) / 2. ברכת המזון. בפוסקים היא מופיעה גם ביחס לברכת המוציא. 3. מוזיאון ארץ ישראל בתל-אביב / 4. תשעים ותשעה / 5. זית / 6. דונלד טראמפ / 7. דבורים וצרעות / 8. פלפל אדום / 9. גינאה ביסאו / 10. "הקוסם מארץ עופ" / 11. "רבבי" ו"אופנהיימר", או "ברבנהיימר" כפי שנקרא העיסוק המשותף בהם

לאכלוס מייד
דירת 3 חדרים מקסימה
+ מרפסות

נווה שלם

בית דיור מוגן לגיל הזהב -

בשכונת ארנונה הוותיקה והיוקרתית בירושלים.

- ◆ דירות איכותיות בסטנדרט גבוה עם מרפסות וגינות
- ◆ שירות רפואי מקצועי
- ◆ צוות מסור הדואג לדיירי הבית 24 ש' ביממה, באווירה משפחתית
- ◆ פעילות חברתית מגוונת
- ◆ במקום ניתנים כל צרכי הגיל השלישי

קורא הדורות 27 ירושלים, *3204 טל': 050-5246077
NEVE.SHALEM@GMAIL.COM - WWW.NEVE-SHALEM.CO.IL